

2023

Závěrečná správa z výskumu

HOUSING-FIRST PRE RODINY V KOŠICIACH

Darina Kválová * Zuzana Turkovič * Martina Mičicová Luptáková

Obsah

Úvod	2
1. Metodológia výskumu v projekte Housing-first pre rodiny v Košiciach	4
1.1 Ciele výskumu, výskumné otázky a metódy	4
1.2 Priebeh výskumu	5
2. Výsledky výskumu – hodnotenie úspešnosti projektu Housing-first pre rodiny v Košiciach	7
2.1 Socio-demografické charakteristiky a zmeny v zložení domácností účastníčok projektu	7
2.2 Náhradné rodiny v projekte	9
2.3 Dôležité zmeny v životoch rodín	11
2.4 Spokojnosť s bývaním, obavy zo straty bývania a susedské vzťahy	13
2.5 Sociálna podpora	15
2.6 Zdravie	19
2.7 Finančná situácia a zamestnanie	21
2.8 Deti – vzdelávanie, krúžky a kamaráti	25
2.9 Dopady projektu na ďalšie oblasti života rodín: bežné aktivity, voľný čas, plány do budúcnosti a celková spokojnosť	28
3. Lekcie z projektu	32
4. Doma je doma: vybrané prípadové štúdie rodín v projekte	35
Magdaléna: „Do krízového centra sa v živote nevrátim!“	35
Viktória a Matúš: celkom obyčajná rodina?	37
Záver	39
Použité zdroje	41

Úvod

V rokoch 2021 - 2022 bol v Košiciach pilotne overovaný jedinečný prístup v ukončovaní bezdomovectva, housing-first, so zameraním na rodiny s deťmi v bytovej núdzi. Projekt Housing-first pre rodiny v Košiciach realizovala Nadácia DEDO v spolupráci s mestom Košice a Všetci pre rodinu, n. o. Vznik projektu iniciovala Nadácia DEDO, ktorá má viac ako 20-ročné skúsenosti s prácou s rodinami v bytovej núdzi, najmä pri poskytovaní dočasného ubytovania v centrách Dorka, n. o. Mesto Košice si rovnako dlhodobo uvedomovalo potrebu riešiť problémy s nedostupnosťou sociálneho bývania. V roku 2019 začalo s prípravou Koncepcie postupného ukončovania bezdomovectva a riešenia nelegálnych osídlení na území mesta Košice.¹ Projekt Housing-first podporilo ako ďalšiu príležitosť pomoci rodinám bez bývania. Za týmto účelom okrem iného vyčlenilo v roku 2020 zo svojho rozpočtu 210 000 € na rekonštrukciu bytov, do ktorých sa v rámci projektu nasťahovalo 10 rodín v bytovej núdzi. Počas trvania projektu boli rodiny sprevádzané multidisciplinárnym tímom organizácie Všetci pre rodinu, n. o. s cieľom, aby si dokázali bývanie udržať aj po skončení projektu.

Realizácia tohto projektu bola sprevádzaná dvojročným výskumom zameraným na zisťovanie úspešnosti prístupu housing-first pre rodiny v bytovej núdzi v podmienkach mesta Košice. V rámci výskumu boli uskutočnené opakované rozhovory s rodinami, ktoré sa stali účastníkmi projektu, týkajúce sa ich skúseností s bytovou núdzou, ekonomickej situácie, zmien v potrebe zdravotnej starostlivosti, trávenia voľného času a predovšetkým možností udržania si nájomného bývania. Takisto boli uskutočnené fokusové skupiny so zástupcami mesta, Nadácie DEDO, Nadácie Všetci pre rodinu a ďalšími relevantnými aktérmi, mapujúce ich hodnotenie prínosov a limitov tohto projektu a lekcii pre realizáciu projektov s podobným zameraním v budúcnosti.

Cieľom Záverečnej správy z výskumu v projekte Housing-first pre rodiny v Košiciach, ktorý realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny, je predstaviť zistenia z uskutočneného výskumu, s ohľadom na ich využiteľnosť pre zadávateľa a realizátora projektu, Nadáciu DEDO, a pre tvorcov politik v meste Košice.

Tento materiál nadväzuje na Priebežnú správu z výskumu² (ďalej len „Priebežná správa“), ktorá bola spracovaná po prvom roku realizácie projektu. Z tohto dôvodu sa niektorým témam tento text nevenuje, prípadne sumarizuje najdôležitejšie závery z priebežnej správy – vrátane teoretických východísk výskumného dizajnu, skúseností účastníkov a účastníčok projektu s výberom a nasťahovaním do bytov a podobne. Aktuálne predkladaná záverečná správa

¹ Koncepcia bola schválená na obdobie rokov 2022-2030 a je dostupná na: <https://static.kosice.sk/s/a874b6479cd61ed84b313f8f8b>

² Ondrušová, D. – Turkovič, Z. (2022): Housing-first pre rodiny v Košiciach. Priebežná správa z výskumu. Dostupné na: <https://ivpr.gov.sk/housing-first-priebezne-spravy-z-vyskumov-v-bratislave-a-kosiciach/>

z výskumu je členená do troch častí. Prvá časť stručne sumarizuje metodológiu výskumu v projekte v Košiciach, vrátane cieľov výskumu a jeho priebehu. V druhej časti predstavujeme zistenia z výskumu, so zameraním na druhý rok realizácie projektu, ktoré sú ďalej štruktúrované podľa vybraných tematických oblastí, akými sú spokojnosť s bývaním, finančná situácia účastníkov projektu, zdravie, voľný čas a plány do budúcnosti, či poučenia z prípravy a riadenia projektu z pohľadu riadiacich pracovníčok. V poslednej, tretej časti, prinášame pre ilustráciu dva príbehy účastníčok projektu – prípadové štúdie mapujúce dopady projektu na ich životy. V závere sumarizujeme hlavné zistenia a niekoľko odporúčaní pre rozširovanie projektu založeného na prístupe housing-first – či už v Košiciach, alebo aj v ďalších slovenských mestách.

1. Metodológia výskumu v projekte Housing-first pre rodiny v Košiciach

Metodológia výskumu bola podrobne predstavená v priebežnej správe z výskumu, ktorá bola spracovaná v roku 2022. Na tomto mieste preto uvádzame len jej stručný prehľad.

1.1 Ciele výskumu, výskumné otázky a metódy

Ciele výskumu boli stanovené nasledovne:

- Vyhodnotiť efektívnosť projektu v oblasti udržania si bývania
- Identifikovať, v ktorých ďalších oblastiach života vedie realizácia projektu k pozitívnym zmenám v životoch účastníčok
- Identifikovať najčastejšie potreby a intenzitu podpory v projekte (s cieľom získania podnetov pre jeho prípadnú modifikáciu v prípade jeho rozšírenia na ďalších účastníkov/účastníčky).

Výskumné otázky boli stanovené nasledovne:

- Koľko účastníčok si na konci projektu udržalo bývanie?
- Aké sú dopady bývania/projektu na životnú situáciu účastníčok?
- V akých oblastiach má projekt potenciál zlepšovať životnú situáciu/spokojnosť účastníčok?
- V akých oblastiach a v akej intenzite je potrebná podpora účastníčok pri nasťahovaní a neskôr v priebehu realizácie projektu?

V rámci výskumu boli využívané nasledujúce metódy:

- Semi-štruktúrované rozhovory s účastníčkami projektu
- Fokusové skupiny s riadiacimi pracovníčkami projektu – so zástupcami mesta Košice, Nadácie DEDO a Všetci pre rodinu, n. o.
- Fokusové skupiny s pracovníkmi priameho kontaktu s rodinami zúčastnenými v projekte

Z metodologického hľadiska mal výskum v projekte Housing-first pre rodiny v Košiciach niektoré limity. Tie súvisia predovšetkým s nízkym počtom účastníčok projektu, a teda aj výskumu. Na druhej strane nie je ani v zahraničí ojedinelé, že projekty housing-first sú svojou kapacitou menšie. Preto je potrebné vnímať prezentované zistenia najmä ako sondu do prvých skúseností s využitím prístupu housing-first na Slovensku. Okrem toho v rovnakom čase prebiehal aj výskum v projekte Dostupného bývania so sociálnou podporou v Bratislave, čo vytvára priestor pre posilnenie záverov o využiteľnosti prístupu housing-first v podmienkach SR.

1.2 Priebeh výskumu

V rámci výskumu sa uskutočnili štyri kolá pološtruktúrovaných rozhovorov s účastníčkami projektu (po ich nastáhaní do bytu a následne po 6, 12 a 18 mesiacoch od nastáhovania).

Realizovaných tak bolo:

- 10 úvodných rozhovorov so všetkými dospelými účastníkmi/čkami projektu (9 žien a jedna žena so svojím manželom), v mesiacoch marec – apríl 2021,
- 9 následných rozhovorov v mesiacoch október – november 2021 (1 rozhovor nebolo možné uskutočniť s ohľadom na skutočnosť, že rodina už v byte nebýva),
- 9 rozhovorov s pôvodne nastáhovými rodinami a 1 rozhovor s náhradnou rodinou v apríli 2022,
- 7 rozhovorov s pôvodne nastáhovými rodinami a 3 rozhovory s náhradnými rodinami v novembri 2022.

Išlo o rozhovory s využitím otvorených otázok, ako aj niekoľkých škál zameraných na zisťovanie posunu vo vybraných oblastiach. Rozhovory sa zameriavali predovšetkým na nasledujúce tematické okruhy: základné informácie o respondentke a jej rodine, história bytovej núdze, vzdelávanie, zamestnanie, náklady na bývanie, príjmy, dlhy, zdravotný stav a prístup k zdravotnej starostlivosti, bežné každodenné aktivity a zručnosti, plány do budúcnosti, pociťovanie stresu a spokojnosť so životom.

Všetky rozhovory prebiehali online formou, s technickou podporou (a bez priamej účasti) pracovníkov a pracovníčok Nadácie DEDO. Všetky rozhovory boli nahrávané, pričom v tejto súvislosti boli respondentky požiadané o poskytnutie súhlasu s nahrávaním zvukového záznamu rozhovoru. Zároveň boli poučené, že pri spracovaní správ z výskumu im budú pre zabezpečenie ich ochrany a anonymizácie ich vyjadrení pridelené iné mená.

V rámci výskumu sa tiež v apríli 2021 a apríli 2022 uskutočnili online formou fokusové skupiny s pracovníčkami a pracovníkmi, ktorí rodinám v bývaní poskytujú sociálnu a inú odbornú podporu. Fokusových skupín sa zúčastnilo 6, resp. 5 respondentiek a respondentov. Pre lepšiu prehľadnosť a anonymizáciu výpovedí sú účastníci týchto fokusových skupín v texte označovaní ako Ú1 až Ú6. Fokusová skupina bola zameraná na nasledujúce tematické okruhy: vnímanie odlišností v práci s rodinami v projekte v porovnaní s dovtedajšou prácou respondentiek a respondentov, genéza a doterajší priebeh spolupráce s rodinami, hodnotenie posunu rodín a potreba podpory pracovníkov a pracovníčok pri využívaní housing-first prístupu.

Okrem toho sa v júni 2021 uskutočnila online formou fokusová skupina s riadiacimi pracovníkmi a pracovníčkami projektu – so zástupcami Magistrátu mesta Košíc, Bytového podniku mesta Košice, Nadácie DEDO a Všetci pre rodinu, n. o. Fokusovej skupiny sa zúčastnili 4 ženy a dvaja muži. Na túto fokusovú skupinu v apríli 2022 nadviazal online rozhovor s riadiacimi pracovníčkami Nadácie DEDO a Všetci pre rodinu, n. o. Ich odpovede sú v ďalšom

texte pre odlišenie označované ako R1 a R2. Cieľom rozhovoru s riadiacimi pracovníčkami bolo najmä zmapovať organizačné zmeny (vrátane nefinančných nákladov), ktoré boli potrebné pre realizáciu projektu, jeho silné a slabé stránky a poučenia z realizácie projektu do budúcnosti.

V predkladanom materiáli nie sú zistenia z rozhovorov s účastníkmi a účastníčkami fokusových skupín uvádzané v samostatných častiach, ale tematicky, podľa jednotlivých oblastí.

2. Výsledky výskumu – hodnotenie úspešnosti projektu Housing-first pre rodiny v Košiciach

V nasledujúcej časti predstavujeme výsledky dvojročného výskumu v projekte Housing-first pre rodiny v Košiciach. Na rozdiel od priebežnej správy sa zameriavame najmä na mapovanie zmien v rôznych oblastiach života účastníčok v období 12 - 18 mesiacov po ich nasťahovaní do bytov. Popisu a hodnoteniu výberu účastníčok do projektu, ako aj predstaveniu dôvodov a podôb ich bytovej núdze, ktorej čelili pred nasťahovaním, sa venujeme len okrajovo.

2.1 Socio-demografické charakteristiky a zmeny v zložení domácností účastníčok projektu

Významný vplyv na socio-demografické charakteristiky a zloženie domácností účastníčok projektu mala skutočnosť, že v priebehu projektu došlo k ukončeniu účasti troch rodín, ktoré boli nahradené inými. Ďalšie dve domácnosti sa rozrástli vďaka narodeniu dieťaťa, pričom v jednej z nich sa očakávalo aj ďalšie dieťa.

- V projekte Housing-first pre rodiny v Košiciach tak bolo na začiatku zapojených 6 žien, dva manželské páry a dve partnerské dvojice. Na jeho konci bolo v projekte 9 žien a 1 manželský pár. Dve ženy mali dlhodobjší vzťah s priateľmi, s ktorými však spolu nebývali.

- S účastníčkami projektu na jeho začiatku bývalo 19 detí vo veku do 18 rokov. V závere projektu to bolo 21 detí a očakávalo sa narodenie jedného ďalšieho. Štyri účastníčky tiež mali dospelé deti, ktoré už s nimi nebývali. V 5 domácnostiach v závere projektu žilo jedno dieťa, v 1 domácnosti 2 deti, v 2 domácnostiach tri deti a v 2 domácnostiach štyri deti. Zloženie domácností vnímali ako dynamické aj radiace pracovníčky projektu:

R1: „Čo sa nám udialo a s tým sme nerátali, a udialo sa to nie pri výbere bytov, ale následne v ďalších mesiacoch, že ako keby to zloženie počtu členov rodiny je veľmi flexibilné. ... Napríklad je záujem, aby sa napríklad mama, stará mama prisťahovala do rodiny. ... Spôsobuje to to, že niekedy v byte, v ktorom sme ráтали, že budeme mať dve osoby, sú napríklad tri. Ale to prináša život, to je normálne, len s týmto sme nerátali, že to bude až tak flexibilné, lebo to riešime veľmi často.“

- Z hľadiska veku bola jedna účastníčka vo vekovej kategórii 21 - 25 rokov, dve účastníčky mali v závere projektu 31 - 35 rokov, tri účastníčky boli vo vekovej kategórii 36 - 40 rokov a štyri účastníčky boli vo vekovej kategórii 45 - 50 rokov.

- Na začiatku projektu boli tri účastníčky, vrátane účastníčky, ktorá z projektu odišla, na materskej dovolenke (z toho jedna mala aj prácu). Ďalších 6 účastníčok bolo zamestnaných a 3 osoby boli nezamestnané. Niektoré účastníčky okrem rodinných prídavkov poberali aj iné sociálne transfery, najmä dávku v hmotnej núdzi. V závere projektu boli dve účastníčky na rodičovskej/materskej dovolenke a 8 účastníčok bolo zamestnaných. Tri z nich mali stabilnú prácu už pred vstupom do projektu, ďalšia získala zamestnanie na trvalý pracovný pomer

počas projektu, u zamestnávateľa, kde pracovala na dohodu. Ostatné 4 účastníčky mali menej stabilné formy zamestnania a skúšali si hľadať prácu, ktorá by im čo najviac vyhovovala. Brigádnické skúsenosti už získavali aj niektoré zo starších detí v projekte – takúto skúsenosť spomenuli najmenej dve účastníčky.

- Z hľadiska najvyššieho dosiahnutého vzdelania malo 5 z celkového počtu 11 osôb (vrátane manžela jednej z účastníčok) v závere projektu ukončené základné vzdelanie a 4 osoby stredné odborné bez maturity. Dve účastníčky mali ukončené stredoškolské vzdelanie s maturitou. V priebehu projektu si žiadna účastníčka vzdelanie nezvyšovala, a to buď z finančných, alebo časových dôvodov (starostlivosť o deti a práca). Prehľad základných socio-demografických charakteristík účastníčok projektu ponúka nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 1: Základné charakteristiky účastníčok a účastníka výskumu

Vek ³	Ekonomický status po nastáhaní	Ekonomický status v závere projektu	Vzdelanie	Počet členov domácnosti	Počet detí do 18 rokov
49	Zamestnaná	Zamestnaná	Stredoškolské	2	1
41	Zamestnaná	Zamestnaná	Stredoškolské	5	4
37	Nezamestnaná	Zamestnaná (dohoda)	Základné	3	2
29	Na materskej dovolenke	Materská dovolenka	Bez ukončeného vzdelania	7	5
35	Zamestnaná – osobná asistencia	Materská dovolenka	Stredoškolské	4	3
45	Zamestnaná	Zamestnaná	Stredoškolské	2	1
37	Zamestnaná (dohoda)		Základné	4	3
33	Nezamestnaná	Zamestnaná (dohoda)	Stredoškolské	2 ⁴	1
22	Na materskej dovolenke + zamestnaná	Zamestnaná	Základné	2	1
45	Zamestnaná	Zamestnaná	Stredoškolské	2	1
n/a	Zamestnaný	PN	Základné	n/a	n/a

n/a – údaj nie je k dispozícii / netýka sa, údaje o počte členov domácnosti boli uvedené pri účastníčke, s ktorou tento muž žije v spoločnej domácnosti

Zdroj: autorky

³ Vek v čase realizácie úvodného rozhovoru.

⁴ Účastníčka sa rozišla s partnerom, s ktorým pravdepodobne bývala v byte; s novým asi nebýva.

2.2 Náhradné rodiny v projekte

Ako sme uviedli v priebežnej správe, už v prvom roku realizácie projektu došlo k odchodu jednej rodiny z projektu. V priebehu druhého roka svoju účasť v projekte ukončili ďalšie dve rodiny a v jeho závere s nepredĺžením nájomnej zmluvy počítala aj ďalšia rodina.

Nadácia DEDO rodinám zapojeným do projektu housing-first ponúka podporu aj v súvislosti s odchodom z bývania.

R2: *„Keďže každá rodina má maloleté deti, alebo teda sú tam nejaké deti, tak my sa snažíme im aj nájsť bývanie, alebo im aspoň ponúknuť možnosti, kam by mohli ísť. A je to už na nich, či príjmu, alebo neprijmú tú možnosť.“*

Ú1: *„Tam vlastne išli kolegovia aj so psychológom, kedy pomohli tej mamičke aj s balením vecí a jej ponúkli aj ďalšie sprevádzanie, čo táto klientka nám odmietla. Ale potom sa znova na nás napojila. Kolega s ňou komunikoval a pomohli sme jej, aby sa znova dostala do krízového centra, pretože bývala u svojho dedka vo vylúčenej lokalite, kde tie podmienky boli veľmi zlé.“*

Do bytov v projekte sa nasťahovali tri náhradné rodiny, čo je zaujímavou skúsenosťou nielen z hľadiska sledovania ich histórie bývania, ale tiež z hľadiska procesu – pravidiel výberu náhradníkov, či prípadných poučení v súvislosti s odovzdávaním bytu do užívania a pod.

Náhradné rodiny boli do projektu vyberané už pri výbere účastníckych rodín, ktorý prebehol formou registračného týždňa rodín/matiiek s deťmi v útulkoch a zariadeniach núdzového bývania na území mesta Košice v novembri 2020. Účastníčky a účastníci projektu boli následne spomedzi zaregistrovaných rodín vyberaní losovaním, aby sa zabezpečila rovnaká šanca vstupu do projektu pre každú zaregistrovanú rodinu.

Do projektu tak vstúpili v 3. a 4. kole rozhovorov dve mamy s jedným dieťaťom a ďalšími dospelými deťmi, ktoré už s nimi nežijú a jedna mama so štyrmi deťmi. Dve z nich mali stabilnú prácu, ktorú mali veľmi rady, jedna v priebehu projektu zmenila zamestnanie.

Eliška: *„Ja som rada, že mám robotu takú, akú mám. Ja mám dobrý kolektív, bývanie mám perfektné...“*

Ako sme už uviedli v priebežnej správe, príčiny vzniku problémov účastníčok projektu Housing-first s bývaním boli rôzne: rozvod; konflikty v rodine; špecifické náročné životné situácie – napr. pobyt vo väzení a umiestnenie detí do detského domova, ale aj medzigeneračná reprodukcia života v neistom, resp. nevyhovujúcom bývaní. Časté bolo bývanie rodín u príbuzných, či už hneď po založení rodiny (nemožnosť osamostatniť sa), alebo aj ako krízové riešenie napr. po strate podnájmu. Bývanie u príbuzných bolo z dlhodobého hľadiska neudržateľné, či už kvôli preplnenosti obydlija, konfliktom, alebo aj preto, že samotní príbuzní žili v neistom bývaní – v podnájme, ktorý museli opustiť. Pomerne často tak bola zastúpená

trajektória, kedy účastníčky so svojimi deťmi odchádzali z bývania u príbuzných do krízových centier.⁵

Dve nové účastníčky sa dostali do bytovej núdze v dôsledku dlhodobého partnerského násillia. Obidve sa obrátili o pomoc na svoje rodiny. Pani Eliška túto skúsenosť opísala nasledovne:

Eliška: „...som požiadala svoju rodinu o pomoc, že nech mi pomôžu. Aj s bývaním, aj finančne, našla som si prácu, dala som syna do školy, ja som pracovala, v klude som si u nich žila. No, lenže bolo také obdobie, že aj u nás sa nedalo s mamou niekedy vyjsť. Lebo predsa, nežila som proste sama s ňou. Boli tam ešte dvaja bratia. A to všetci na kope, to nebolo dobré.“

Pani Eliška sa následne odsťahovala do podnájmu, ktorý však po určitom čase musela opustiť, pretože majiteľ potreboval byt pre seba.

Eliška: „No, som bola naozaj hotová. Ja som bola nešťastná, ja som nevedela, čo mám robiť. Hovorím, ku mame sa nedalo ísť, lebo tam bolo vždycky viacej, tak musela som ísť... Poprosila som, išla som do krízového centra.“

Ďalšia účastníčka z náhradnej rodiny sa ocitla v bytovej núdzi už v detstve. Od trinástich rokov vyrastala v detskom domove, odkiaľ išla bývať k otcovi, potom do podnájmu. Následne sa aj so svojimi deťmi ocitla v krízovom centre.

Predchádzajúce bývanie v krízovom centre bolo z pohľadu náhradných rodín pomerne náročné, čo ilustruje skúsenosť pani Marcely: „Ani v tom krízovom centre pre týrané ženy sa nedá bývať donekonečna. A, samozrejme, aj môj syn už medzitým vyrástol a chcel mať trošku viac taký domov alebo súkromie, alebo proste chcel odísť stadiaľ preč aj on, hlavne teda on. Že už sa mu tam nepáčilo, on už je veľmi rozumný na svoj vek a proste chcel aj on ísť bývať preč odtiaľ. Nechcel tam už bývať. Lebo už vlastne sa to tak aj hrotilo v tom krízovom centre. ... Každý máme svoju posteľ, lebo vlastne už posledné mesiace v krízovom centre sme spali na zemi. ... Na zemi kvôli tomu, že prijímali tam také ženy, čo tam doniesli ploštice a museli sme posteľ vyhodiť. A vlastne na ten nákup nových postelí oni nemali financie, takže sme spali na zemi.“

Pri porovnaní svojho predchádzajúceho bývania s bývaním v pridelenom byte náhradné rodiny, rovnako ako tie pôvodné, zvyčajne uvádzali, že teraz majú väčší pokoj, slobodu a že sú spokojnejšie aj ich deti. Rezoval v nich najmä pocit nadobudnutej voľnosti, ktorý opisovali v kontraste so striktnými pravidlami krízových centier, ktoré sa ešte viac sprísnilo v dôsledku pandémie ochorenia covid-19.

⁵ Pojem „krízové centrá“ používame v texte pre zjednodušenie. Často ho týmto spôsobom používali aj účastníčky výskumu. Podľa ETHOS typológie bezdomovectva a vylúčenia z bývania pod krízovými centrami rozumieme útulky (operačná kategória ETHOS-3) a zariadenia pre ženy zažívajúce násillie (ETHOS-4) – zariadenia núdzového bývania (ZNB).

Irena: „...v krízovom centre sme boli, s odstupom času, keď sa na to tak pozriem, ... obmedzovaní. My sme nemohli ísť, kde chceme, kedy chceme. My sme sa museli hlásiť, hej. A akonáhle začali tie (protiepidemické) obmedzenia, tak my sme normálne dostávali vychádzkové lístky. Jedna vychádzka do obchodu, jedna vychádzka hodinová vonku, dovidenia. Prídeš domov, nejdeš nikde. Hej, čiže my sme si na to dá sa povedať tak zvykli.“

Marcela: „Tam (v krízovom centre) to fungovalo na takých systémoch priepustky, že keď si niekam chcela odísť na dlhšiu dobu, musela si to dopredu oznámiť. Dostala si priepustku, no, proste to bol taký proces. A tu je to také, no, proste, že už môžem ísť, kam chcem. Nemusím to nikomu hovoriť, od nikoho sa pýtať, že chcem ísť niekde so synom. Tak sme si robili aj také prechádzky, aj sme tak poobjavovali tam, kde sú potraviny, kde je detské ihrisko, kde je škola. Tak väčšia taká sloboda a syn si mohol dať potom do izby to, čo jemu sa páčilo, rozložiť si hračky, ako on chce. Robiť si, čo chce. Nemusíme čakať teraz napríklad, že kedy sa osprchuje suseda s deťmi, ale môžeme ísť, kedy chceme. Proste je to oveľa lepšie, oveľa lepšie, lebo už je to také ako keby naozaj, že ste doma.“

Náhradné rodiny veľmi pozitívne hodnotili aj vybavenosť bytov.

Marcela: „Som bola až prekvapená, lebo vlastne dokonca som mala viac vecí, ako myslím spotrebičov, čo som v krízovom centre nemala. Lebo tam sme mali vlastne zo spotrebičov len práčku, nič iné. No a teraz máme aj mikrovlnku, aj rýchloukvarnú kanvicu. Máme tam veľkú skriňu s veľkým zrkadlom. To som tiež predtým nemala.“

Celkovo z možnosti bývania v byte vyjadrovali radosť a vďačnosť.

Eliška: „No, Bože, ja ďakujem vám všetkým. Bože, aj tým sociálnym, čo som dostala, však toto, to je moja radosť. To je život, toto je niečo, po čom som vždy túžila – mať dvojizbový byt, syn sám izbu, ja som taká šťastná...“

2.3 Dôležité zmeny v životoch rodín

V priebežnej správe sme sa podrobne venovali priblíženiu dôvodov bytovej núdze účastníčok projektu, ako aj ich porovnávaní posledného bývania pred nasťahovaním a života v bežnom byte po vstupe do projektu.

V druhom roku realizácie projektu boli rodiny v novom bývaní vo všeobecnosti už stabilizované. Najväčšie zmeny v životoch účastníčok často súviseli so stratou, resp. nájdením zamestnania, čo do značnej miery ovplyvňovalo ich celkovú pohodu a úroveň prežívaného stresu. Jednou z účastníčok, ktorým sa podarilo nájsť si (novú) prácu, bola pani Veronika. Vďaka stabilnej práci „na zmluvu“ sa jej podstatne zlepšila finančná situácia a po dlhom čase si mohla dovoliť kúpiť aj veci, ktoré nevyhnutne nepotrebuje – hoci sa jej zatiaľ nedarí sporiť si:

„A teraz človek aj z výplaty do výplaty vyžije, lebo furt mi ostanú peniaze, že toto je výhoda. Viete, že človek si môže aj dačo aj cez internet kúpiť alebo Avon si môže dovoliť sem-tam objednať, viete. Nemám nič nasporené, lebo ja stále keď dačo vidím na internete dajakú peknú záclonu... Kedy som si objednala, prišlo mi, hej, vetrovku som si objednala, čižmy som si objednala. Proste, že si človek môže trošku dovoliť.“

Naopak, napriek tomu, že si pani Irena po nastáňovaní našla novú prácu, v období realizácie tretieho rozhovoru bola už nezamestnaná. Finančne bola závislá najmä na partnerovi, s ktorým nebývala v spoločnej domácnosti. Irena: *„Tak akože pomáha mi, hej, že pomáha mi napríklad s nájmom, alebo robí mi nákupy alebo tak. Lebo momentálne nepracujem, tak on mi pomáha.“*

V priebehu dvoch rokov realizácie projektu otehotneli dve účastníčky. Irena sa na príchod nového člena rodiny tešila, hoci mala aj obavy, a to predovšetkým z nedostatku financií na zabezpečenie života pre svojich dvoch synov a novorodenú dcéru: *„Tak dakedy mám (obavy) ... mám také, že či to zvládnem, alebo či to finančne budem zvládať alebo dačo, už aj chlapi mi hovoria ‚mami, hej, určite to budeš. My budeme chodiť na brigády a ty nám budeš stále (hovoriť), že či ti plienky nekúpime.‘ A že mi budú musieť z brigády, čo si zarobia, kupovať také veci pre bábätko. Nie a ja hovorím, ‚nie, moji zlatí. Vy mi nebudete kupovať veci pre deti, vy budete, keď bude nedoplatok za vodu, hej, čo je to ročné zúčtovanie.‘ Lebo oni sú takí šialení, že oni keď sa sprchujú, im vkuse musím klopať na dvere, hej, či sa zabudol, či tam stojí iba, či tam rozmýšľa, či čo robí pri tej vode.“*

Veľkou zmenou v živote pani Elišky bolo to, že prestala piť alkohol, ktorý predtým konzumovala na zmiernenie stresu a úzkosti. Vďaka tomu sa jej tiež podarilo zlepšiť vzťah so starším synom, ktorý žije v zahraničí: *„Som šťastná. Nepijem, máme byt, mám synov konečne aj druhého spojilo, lebo sme boli rozhádzaní, čo fakt ma to strašne bolelo. Tak ideme na návštevu ku nim do Anglicka, čo sa veľmi teším.“*

Dva roky projektu však nepriniesli rodinám len pozitívne zmeny. Niektorým účastníčkam sa ani napriek podpore sociálnych pracovníkov a pracovníčok nepodarilo udržať si zamestnanie a zabezpečiť si dostatočný, stabilný príjem, čo viedlo k vzniku nedoplatkov.

Pani Magdaléna musela z nového bytu odísť kvôli dlhu na nájomnom, negatívne skúsenosti so životom v krízovom centre ju však motivovali k odhodlaniu, že sa tam už nikdy nevráti: *„No, tak zatiaľ ma nechávajú tu, lebo idú Vianoce. ... Ja do Dorky a do centrumu sa v živote nevrátim. My sme si s malou dosť tam prežili a dovidenia.“*

Snahu udržať si bývanie a tým aj lepšie životné podmienky vyjadrila aj pani Anežka: *„Snažíme sa so všetkým ísť ďalej a postupovať. Nie klesnúť zase, jak sme boli. Takže robíme všetko, aby bolo dobre. ... Aj dcéra povedala, mama, ja nechcem ísť naspäť do krizáku.“*

2.4 Spokojnosť s bývaním, obavy zo straty bývania a susedské vzťahy

Vzhľadom na cieľ projektu, ktorým je ukončovanie bezdomovectva, sme aj v 2. roku výskumu v rozhovoroch s účastníčkami zisťovali ich spokojnosť s bývaním a prípadné obavy z možnej straty bývania. Rovnako nás zaujímalo ich vnímanie vzťahov so susedmi ako jedného z kľúčových faktorov pre udržanie si bývania, ale aj priestoru pre začlenenie sa do komunity.

Marcelu potešilo, že má balkón – chcela by na ňom pestovať rastliny a zeleninu, predtým takúto možnosť nemala: „*Máme veľký balkón, čo sme nemali predtým balkón. Teraz plánujem, že v lete tam budem mať kvetiny, chcem takú menšiu zeleninovú záhradku si tam urobiť. A mám takéto plány, že proste budem, budeme mať na tom balkóne všeličo.*“

Niektoré účastníčky si po niekoľkých mesiacoch bývania začali uvedomovať, že by sa im hodil väčší byt – taký, v ktorom by mala účastníčka a aj jej dieťa/deti samostatnú izbu. Barbora: „*Trošku možno človek začína pociťovať, že predsa len tá jedna izbička je menej. Už tým, že sme absolvovali napríklad zápis do prvého ročníka s dcérkou, že už cíti aj ona, že možno by potrebovala trošku viac priestoru. Ale zatiaľ sa to akože zvláda. Nie je to nejaký obrovský problém. Hej, tu hlavne ide o tú spokojnosť, že proste máme svoje.*“

Zároveň však vyjadrila obavy z udržania súčasného, menšieho a lacnejšieho bývania, kvôli zdražovaniu. Aj keď má Barbora dlhoročné stabilné zamestnanie, je jednou z mnohých samoživiteliek, ktoré si zo svojho príjmu nemôžu dovoliť platiť komerčný podnájom.

Barbora: „*Čiže ten sen tam je nejaký, ale tá realita jednoducho nepustí a ja som to povedala a za tým si stojím, že nebyť nadácie, tak reálne ja svoje bývanie nevidím. Lebo aj tie podnájmy sú neskutočne drahé, takže to by neprichádzalo vôbec do úvahy. A je lepšie stále mať takéto bývanie, ako keby som mala byť niekde buď v krízovom centre, alebo nedajbože byť nejaký bezdomovec a bývať pod mostom, lebo človek si to jednoducho fakt nemôže dovoliť.*“

Marcela: „*Ako, budem do budúcnosti zvažovať, lebo tým pádom, že je to garsónka, no a môj syn, ako zatiaľ má 10 rokov, zatiaľ to stačí, ako. Ale by som bola rada ako už to väčšie komfortnejšie bývanie, žeby mal svoju samostatnú izbu, aby teda mal také trošku aj on svoje súkromie, takže možno že potom tak do budúcnosti žeby som to nejak riešila, ale zatiaľ ako som spokojná tak ako sme.*“

Aj Veronika by chcela 3-izbový byt do 350 €, ale také nie sú k dispozícii. Deťom pani Adely v byte chýbala vaňa namiesto sprchového kúta a museli si zvykať, že v bytovke nie je výťah. Naopak, Eliška veľmi ocenila lokalitu, v ktorej sa byt nachádza. Keďže z práce prichádza domov neskoro v noci, je rada, že zo zastávky električky nemá domov dlhú cestu.

Pani Irena si po roku od nastahovania na svoje bývanie zvykla ešte viac: „*Ako na začiatku, keď som tam bývala, som sa tam nevidela tak dajak. To kvôli tejto susede. Ale teraz už to tak dajak neriešim.*“

Obavy zo straty bývania účastníčky projektu vyjadrovali najmä v súvislosti s nepriaznivou finančnou situáciou rodiny, resp. potenciálnych alebo existujúcich dlhov na nájme, ktorý v priebehu dvoch rokov trvania projektu vznikol viacerým rodinám.

Názorným príkladom je pani Brigita, ktorá sa straty bývania obávala v období realizácie 3. kola rozhovoru – v tom čase nemala zaplatený nájom za štyri mesiace bývania. Podarilo sa jej však dohodnúť si splátkový kalendár a nájsť si prácu. Aj v dôsledku absencie príjmu kvôli nezamestnanosti ju najviac trápil práve nedostatok peňazí.

Brigita: *„Ako to asi všetko vždycky keď sa jedno začne kaziť, tak potom všetko sa začne kaziť.“*

Zmenám vo finančnej situácii rodín v projekte sa budeme podrobnejšie venovať ďalej v texte.

Čo sa týka susedských vzťahov, hoci výskyt susedských sporov v dvojročnom období trvania projektu nebol výnimkou, nebol ani pravidlom. Príčiny konfliktov, ktoré rodiny zažívali so susedmi, pritom zvyčajne vyplývali:

- a) z predsudkov a celkovej nespokojnosti pôvodných obyvateľov bytového domu s tým, že sa do domu nasťahovali nové, „sociálne odkázané“ rodiny,
- b) z toho, že v domácnostiach bývajú deti, ktoré sú prirodzene hlučnejšie ako dospelí.

Susedské spory boli aj jednou z hlavných príčin ukončenia nájomných vzťahov s rodinami v projekte, spolu s problémami v oblasti zamestnania (nájdanie, resp. udržanie si práce), dlhmi na nájme, ale aj závislosťami na návykových látkach.

R2: *„My sme ukončili dva nájomné vzťahy z dôvodov susedských vzťahov. To je veľmi zaujímavé, lebo máme aj rodiny, ktoré ako keby veľmi zápasia s tým, že nevedia platiť nájomné. Ale akože im s tým nejako asistujeme a podľa pravidiel to vieme takto robiť. Tam nevnímame takýto problém (akútneho rizika straty bývania), ale problém je veľmi vážny, ak tie susedské vzťahy sú už tak narušené, že sú tam policajti na dennej báze a proste sústavné sťažnosti. My nemôžeme to tlačiť až za tú hranu, že vlastne ako keby s vážnymi problémami, ktoré sú v danej domácnosti, tak ako vlastne by sme spôsobili potom už naozaj veľké problémy v bývaní tým susedom, ktorí sú pod veľkým tlakom potom.“*

Vzťahy so susedmi však účastníčky projektu zvyčajne opisovali ako neutrálne – pozdravia sa, keď sa stretnú, ale nemajú bližší vzťah ani záujem o jeho vytvorenie, a ani sa nenavštevujú. Výskyt vážnejších konfliktov so susedmi neuvádzali, hoci v niektorých rodinách už došlo ku konfliktným situáciám.

Aj v druhom roku bývania rodín v niektorých bytových domoch napríklad pretrvávalo rozdeľovanie na „my“ (pôvodní obyvatelia bytového domu) a „oni“ (účastníčky projektu housing-first a ich rodiny). Výskyt susedských konfliktov názorne opísala pani Veronika, ktorú obvinili zo znečistenia steny.

Veronika: „Pozdravíme sa, keď mali pripomienky, že malý mal bicykel, takže na svoje náklady zas musia maľovať steny a že čo je tam počmárané a ja hovorím, že ,a čo my máme s tým, že je tam stena počmáraná?’ Narážali na nás, že akože môj malý, viete. A hovorím, že asi pravdepodobne treba dať kamery. A ja hovorím, že to ste mali dať dávno kamery a nie teraz riešiť kamery dať do bloku. Lebo oni si myslia, že keď my tam bývame, že my všetko robíme zle.“

Pani Anežka sa navštevovala so susedmi z vedľajšieho vchodu, no tí sa napokon odsťahovali. Konflikty mala s dvomi susedami, ktoré sa sťažovali najmä na hluk detí: „Ony také dve sú, tak čo som počula, jak ohovárajú a všetko, že ony tak. Ale my normálne sa pozdravíme aj porozprávame sa (s ostatnými), to len ony dve také. ... Hovorím ,a keby ste mali zlých susedov, čo pijú, vystrájajú, bijú sa, čo by ste robili?’ Hovorím, stále dačo proti nám máte a nič nerobíme.“

Skúsenosť pani Anežky, ktorú opísala pri 4. rozhovore naznačuje, že jednou z príčin konfliktov môže byť rasizmus: „Tam akože so susedmi nepoviem, ako s jednou, čo je oproti mne, ona stále dačo mala, viete. Odkedy sme prišli, ona stále do cigánov a tam do špín (nám nadáva) a pritom nič tam také nerobíme. Stále jej dačo vadí.“

Naopak, pani Barbora mala pozitívnu skúsenosť so susedmi, ktorí jej pomohli s hlavným ističom, hoci vo všeobecnosti so susedmi v bytovom dome nemá bližší vzťah: „...tam bývajú dve také mladé rodiny s deťmi. A vlastne tak sa zdravíme, keď sa stretne na chodbe, nejaké také veľké debaty nevedieme. Ale napríklad sused vedľa, on mi pomohol na Vianoce, lebo presne na Štedrý deň asi o pol jedenástej večer mi vyrazilo poistky v celom byte. A dnu som darmo naprávala, proste nenaskočila elektrika, tak som poprosila suseda, či by vonku tú skrinku neotvoril. Ten hlavný istič mi vyhodilo. Tak boli veľmi ochotný. Nevedel to ani on otvoriť. Nakoniec jeho manželka kuchynským nožikom to otvorila. No a vtedy sme sa tak viac zoznámili.“

2.5 Sociálna podpora

Kľúčovou súčasťou projektov založených na prístupe housing-first, vrátane projektu Housing-first pre rodiny v Košiciach, je popri nájomnom bývaní poskytovanie sprevádzania účastníkov a účastníčok projektu sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami a ďalšími členmi odborného tímu. Vo výskume sme sa preto v tejto súvislosti zamerali na hodnotenie priebehu, oblastí a frekvencie spolupráce účastníkmi projektu a pracovníkmi multidisciplinárneho odborného tímu.

V projekte Housing-first pre rodiny v Košiciach zabezpečovala spravovanie nájomných vzťahov a technickú pomoc pri prípadných poruchách v byte rodinám v projekte Nadácia DEDO a podporu v bývaní prostredníctvom sociálnych pracovníkov a ďalších členov odborného tímu organizácia Všetci pre rodinu, n. o.. Týmto spôsobom bolo zabezpečené oddelenie bývania od

sociálnej podpory, ktoré predstavuje jeden z kľúčových princípov prístupu housing-first a umožňuje členom odborného tímu budovať si s klientmi dôveru, bez obáv z kontroly plnenia si povinností nájomcov. Počas realizácie projektu došlo k organizačnej zmene týkajúcej sa poskytovania odbornej pomoci v súvislosti s princípom oddelenia poskytovania podpory o bývanie, t. j. nepodmieňovania možnosti bývať v byte podľa nájomnej zmluvy spoluprácou účastníčok projektu s odborným tímom. Zatiaľ čo pôvodne sociálnu podporu poskytovala organizácia Všetci pre rodinu, n. o. a správu bytov vykonávala Nadácia DEDO, neskôr sa obidve agendy presunuli pod Všetci pre rodinu.

V tejto súvislosti bol zaujímavý postreh jednej z účastníčok projektu, ktorá sa zmienila, že sa pri nedostatku potravín neobrátila na Všetci pre rodinu, ale na inú organizáciu, s ktorou už spolupracovala aj v minulosti: *„Všetci pre rodinu to ani neviem jaká - čo to je. Neviem. ... Ale čo sa týka teraz, o takých veciach (o potravinovej pomoci) sa vôbec nebavíme s nadáciou, s mojím sociálnym. ... Viete, ono aj keby pomohli, oni vám dajú len suchú stravu. Chápete, múku, cukor, olej. Z toho akože človek nenavará, hej. To tá druhá organizácia, to je s tým že vám dajú peniaze, že si kúpite, čo chcete.“*

Riadiace pracovníčky hodnotili takéto vstupovanie iných organizácií do pomoci účastníčkam projektu ako dôsledok ich snahy viesť rodiny k samostatnosti.

R1: *„My vieme, že mnohí klienti majú dlhodobé vzťahy s niektorými organizáciami. A my nijakým spôsobom im nechceme prerušovať tie vzťahy. A jednoducho takto to tie rodiny si nastavili, že my máme nejaké pravidlá, čiže ak u nás nezískajú ten typ podpory, ktorý očakávajú, túto podporu si potom hľadajú niekde inde.“*

R2: *„Ja by som to ešte doplnila o to, že my narážame aj na to, že tí ľudia majú nejaké mechanizmy, ktoré si doniesli z ubytovacích zariadení. A my sa snažíme im ukázať, že vedia bývať aj v normálnom bývaní. Oni ako keby stratili úplne samostatnosť aj v rozhodovaní, aj vo všetkom. Ten systém ich za tie roky naučil, že stačí nastaviť ruku, a všetko sa za nich vyrieši.“*

Celkovo riadiaca pracovníčka zhodnotila prístup k uplatňovaniu princípov housing-first v projekte nasledovne:

R1: *„Stále hlbšie rozumieme tomu, že program alebo prístup housing-first je naozaj založený na konkrétnych princípoch a aké kľúčové je sa ich držať. A to je veľmi dôležité. A potom zároveň, že sú to princípy, ale nie je to úplne fixná štruktúra. To znamená, že my sa držíme tých princípov, aby sme mali čo najlepšie oddelenú podporu od bývania a tak ďalej. Ale zároveň, príbeh každej tej domácnosti a rodiny je úplne odlišný a tam musíme byť veľmi, veľmi flexibilný. A zároveň sa tá situácia vyvíja v čase, sú niektoré rodiny, ktoré potrebujú väčšiu podporu, niekde menšiu.“*

Ďalšia organizačná zmena pri poskytovaní sociálnej podpory rodinám v projekte sa týkala obmeny členov odborného tímu, ktorá vyplynula z problémov na úrovni manažmentu. V 1. roku realizácie projektu Housing-first pre rodiny v Košiciach bolo súčasťou odborného tímu 6 pracovníkov – tri sociálne pracovníčky, jedna zdravotníčka, jeden psychológ a jedna právnička. Naproti tomu, fokusovej skupiny s pracovníkmi priameho kontaktu, ktorá sa konala v apríli 2022, sa zúčastnilo 5 zo 6 členov tímu, pričom len jedna z nich pôsobila v projekte od jeho začiatku. Pre nových členov tímu to bola ich prvá skúsenosť s prístupom housing-first. Pozitívne hodnotili možnosť oboznámiť sa na začiatku s metodológiou tohto prístupu a radiť sa o svojom postupe s ostatnými členmi tímu.

Ako sme uviedli v priebežnej správe, účastníčky projektu mali v tejto súvislosti určité obavy. Napríklad pani Barbore sa od začiatku projektu vystriedali tri sociálne pracovníčky. V čase konania záverečného 4. rozhovoru bola hlavná pomoc pre pani Barboru psychologická – sociálna pracovníčka a psychologička si ju vypočujú a poradia jej, nasmerujú ju, čo napokon vnímala pozitívne.

Barbora: „Zo začiatku moja reakcia bola taká, lebo predtým chodila len sociálna pracovníčka sama. A bolo mi povedané, že musí prísť aj psychológ. No, tak automaticky tým, že ja som otvorený typ človeka a poviem to, čo si myslím, alebo niekedy aj to, čo mi slina prinesie na jazyk, tak som povedala, že ale ja tu nechcem nikoho. Hovorím, ja sa necítim byť na hlavu. Takže sa trošku aj zasmiali kolegyne, hej, ktoré prišli. Tak hovorí, že to je len také, akože to nie je, aby zistili, či som na hlavu alebo nie, ale proste tak sa vyrozprávať z problémov, povedať čo a jak. Čiže proste taká nejaká úľava. A som povedala, že veľmi dobre sa mi rozpráva s pani psychologičkou.“

V 1. roku projektu pomáhali pracovníci odborného tímu rodinám riešiť široké spektrum záležitostí – kým krátko po nasťahovaní do bytu išlo najmä o jeho vybavenie (zabezpečovanie nábytku) a rôznych „papierovačiek“, po zabývaní účastníckam pomáhali napríklad s hľadaním práce, riešením výživného, ale aj s praktickými záležitosťami, ako napríklad reklamácia pohovky. Zmieňovali tiež potrebu podpory rodín v oblasti hospodárenia s financiami. Pri niektorých matkách sa objavila aj potreba podpory v starostlivosti o dieťa nad rámec jeho základných potrieb. Išlo najmä o matky, ktoré samy nezažili takúto starostlivosť. Nápomocná v tomto smere by bola aj rómsky hovoriaca peer pracovníčka.

V 2. roku projektu pracovníci odborného tímu v rámci fokusovej skupiny ako najčastejšie oblasti pomoci uviedli hľadanie zamestnania, poradenstvo v pracovnej oblasti, riešenie závislostí, školskú dochádzku, osobný bankrot, vzdelanie. Viaceré účastníčky projektu naďalej zmieňovali aj pomoc pri vybavovaní úradných záležitostí a potravinovú pomoc.

K výskytu krízových situácií sa pracovníci a pracovníčky vyjadrili nasledovne:

Ú1: „Tak tieto krízové situácie nie sú tak časté počas víkendov alebo v nočných hodinách, ale stalo sa už niekoľkokrát, že boli sme kontaktovaní. Či to bolo v noci alebo počas víkendu. Nie je to až také časté, ale stáva sa to. ... U rodín, kde je problém s alkoholom, tak tam aj napriek tomu, že je to nastavené pekne a keď sú triezvi, tak to funguje, ale keď je to zlé, že nie sú triezvi, tak vtedy to nefunguje.“

R2: „Už to nemá taký charakter, ako sme mali ešte v priebehu minulého roka, kedy sme museli mať aj nejaké výjazdy alebo čosi. Toto teraz sa takto nedeje.“

Viacerí pracovníci tiež spomenuli, že sa pomerne intenzívne venujú práci s deťmi:

Ú2: „Tak naši klienti majú po väčšine problém s tým, že deti nedodržiavajú školskú dochádzku. Veľa maródujú, veľa sú doma, veľa sú deti samy, málo sú v škole. Nemajú návyky chodiť pravidelne do školy a toto je niečo také, čo skoro u všetkých riešime – vlastne tá dochádzka. ... Snažíme sa venovať sa im aj mimo domáceho prostredia. Čiže chodia k nám do nadácie. A tu máme vytvorenú miestnosť, kde buď sa s nimi hráme, alebo vlastne školské úlohy a podobne. Inak nám reagujú ako doma, keď sú tam 3-4 deti, inak vnímajú to učivo aj všetko ako doma.“

Ú3: „Dokážu sa tak otvoriť a dokážu lepšie hovoriť napríklad o problémoch v škole, alebo aj o tom, čo ich trápi, keď sú tu samy.“

V priebehu projektu došlo aj k posunu v plánovaní spolupráce s rodinami. Kým v čase konania 1. fokusovej skupiny s pracovníkmi priameho kontaktu (apríl 2021) bolo plánovanie cieľov spolupráce s účastníčkami z dôvodu krátkeho obdobia po ich nastahovaní len v prípravnej fáze, v 2. roku projektu bol s každou rodinou, respektíve aspoň s jedným členom v rodine, dohodnutý individuálny plán, ktorý sa vyhodnocoval každé 3 mesiace. Napriek tomu jedna z pracovníčok poukázala na to, že individuálne plány nie vždy slúžia na plnenie osobných cieľov účastníčok projektu, keďže primárnym cieľom je ich napredovanie a udržanie si bývania.

Frekvencia stretávania sa rodín so sociálnymi pracovníkmi v 1. roku projektu závisela od potrieb konkrétnej rodiny, pohybovala sa v rozpätí stretnutí dvakrát mesačne až po stretnutia dvakrát do týždňa. Aj v 2. roku projektu bola frekvencia stretnutí rodín so sociálnymi pracovníkmi podmienená potrebami danej domácnosti – v prípade riešenia viacerých, resp. komplexnejších problémov sa rodiny so sociálnymi pracovníkmi stretávali viackrát týždenne.

Ú1: „Čo sa týka stretnutí, tak máme podmienku minimálne raz týždenne. Ale väčšinou s tými rodinami, aj keď prebehne tá návšteva, tak počas týždňa sme niekoľkokrát aj v telefonickom kontakte.“

Zatiaľ čo niektoré účastníčky projektu si so sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami vybudovali dôverný vzťah a považujú ich za blízke osoby, iným účastníčkam sa s pracovníkmi dôvernejší vzťah vytvoriť nepodarilo a pravidelný kontakt s nimi vnímali ako záťaž a nepovažovali ho za prínosný.

Pani Veronika sa v období 3. a 4. kola rozhovoru so sociálnym pracovníkom stretávala len raz do týždňa, no preferovala by menej častý kontakt, pretože po práci bývala unavená a na takéto stretnutia „nemala náladu“. Sociálni pracovníci jej pomohli napríklad s vytvorením životopisu a hľadaním zamestnania.

Veronika: *„Mám toho pána sociálneho a hovorím, že načo ide ku mne, netreba. A ja ho stále tak naťahujem, alebo sa s ním tak akože povadím. Hovorím, že načo. Hovorím, však ja nič nové nemám, načo tuto prídete? Hovorím, čo chcete vidieť, čo ja mám mať nové? Hovorím, už mi to ide na nervy. (smiech)“*

Ani pani Magdaléne návštevy sociálnych pracovníkov neboli príjemné – musela sa ponáhľať z práce, aby ich stihla a nemala pocit, že by jej v niečom pomáhali. *„(pýtajú sa ma) Tak, že jak sa mám, čo mám nové – no čo môžem mať nové, nič nemám nové. Čo môže byť nové v robote? Jak sa môžem mať. Ta jak sa môžem mať. Žijem sama, ta jak sa môžem mať? Všetko platím sama, stále sama na všetkom som, nikto mi nepomáha, ta jak sa môžem mať?“*

Pravidelné návštevy sociálnych pracovníkov a pracovníčok kvôli zamestnaniu vždy nestíhala ani pani Brigita, pre ktorú bolo navyše náročné zdôverovať sa so svojimi problémami cudzím ľuďom.

Pani Edite, naopak, častejší kontakt (dvakrát týždenne) so sociálnymi pracovníkmi neprekážal – ako uviedla, aspoň sa má s kým porozprávať. Spokojná bola aj pani Eliška, ktorá sa so sociálnymi pracovníkmi stretávala iba raz do týždňa, no neprekážal by jej ani častejší kontakt, pretože spolu majú dobrý vzťah a na ich návštevu sa tešila. Ocenila, že jej v prípade potreby ochotne pomôžu.

Eliška: *„Ja som povedala, aj keby každý deň chodili, mne by to vôbec neprekážalo. Ja som rada v ich spoločnosti a ja s nimi problém nemám. Ja som rada. Keď som potrebovala pomôcť, že treba ísť so mnou k zubárovi, išla so mnou pani sociálna pracovníčka s radosťou. Lebo viete, prvýkrát som išla, tak boli také stresy.“*

Spokojná bola aj pani Irena, ktorá sociálnych pracovníkov vníma ako ľudí, ktorým sa môže zdôveriť: *„Tak mám to také, kebyže to boli moji takí dajakí blízki ľudia, ktorí sú mi jak dajaká rodina alebo také dačo. Proste, že tak im hocičo môžem povedať, hocičo proste.“*

2.6 Zdravie

Život v bytovej núdzi často vedie k vážnym zdravotným problémom – fyzickým aj psychickým – a preto je v projektoch housing-first dôležitou témou podpora v oblasti zdravia. Tieto problémy zostávajú v dôsledku limitovaného prístupu k zdravotnej starostlivosti (napr. kvôli

existencii dlhov na zdravotnom poistení, nedostatku peňazí na lieky či ošetrovanie) nezriedka dlhodobo neliečené.⁶

V prvom roku realizácie projektu sa závažnejšie zdravotné problémy vyskytli v troch z celkového počtu deviatich zapojených domácností. V prípade dospelých išlo napríklad o cukrovku či problémy v oblasti duševného zdravia alebo ochorenia tráviaceho traktu, v prípade jedného dieťaťa sa objavila astma. Subjektívne hodnotenie zdravotného stavu na škále od 1 do 10, kde 1 znamená „veľmi zlý“ a 10 „veľmi dobrý“, pokrývalo rozpätie uvedenej stupnice od 4 do 10 v prvom kole, a od 1 do 10 v druhom kole.

Nasledujúce obdobie realizácie projektu prinieslo viacerým účastníčkam projektu a ich rodinám zmeny, ktoré súviseli aj s ich zdravotným stavom: pani Irena otehotnela a porodila dcéru a príchod ďalšieho dieťaťa očakávali aj v rodine pani Viktórie. Pani Barbora schudla, keď sa musela vysporiadať so smrťou otca a cítila sa „psychicky zničená“. Stres sa negatívne odrazil aj na duševnom zdraví pani Elišky, ktorej lekárka predpísala lieky na upokojenie. Účastníčky projektu trápili aj bežné, akútne zdravotné problémy, ako napríklad zápal ucha, migréna či zápal močových ciest. Jedna účastníčka má problém s kŕčovými žilami, ktoré vyžadujú operáciu. Zdravotné problémy sa nevyhýbajú ani deťom rodín zapojených do projektu, a to platí tak pre dlhodobé, chronické ochorenia (napríklad šelest, resp. problémy so srdcom, skolióza chrbtice, chronická angína), ako aj pre krátkodobé, akútne choroby (napr. covid). Vážne zdravotné problémy boli zaznamenané v prípade jedného dieťaťa – syna pani Edity.

Zdravotný stav účastníčok projektu vo veľkej miere komplikuje každodenný stres, často súvisiaci s nedostatočným príjmom a existenčnými problémami.

Veronika: „No, to tak viete, ja chcem pribrať – nemôžem. Chcem prestať fajčiť – nedá sa to. Aj keby som chcela, neviem, neviem či by som to dokázala, viete. To sú nervy, stresy, starosti, problémy, ono je to všetko taký kolobeh...“

Aj keď viaceré účastníčky spontánne uvádzali, že z nich po nasťahovaní do nového bytu opadol veľký stres a žijú pokojnejší život, Magdaléna bola „stále v strese“.

Ako sme už uviedli, účastníčky projektu trápili rôzne zdravotné problémy – nielen ich samých, ale aj ich detí. Editinho syna v minulosti zrazilo auto, v dôsledku čoho utrpel krvácanie do mozgu. Má preto vážne zdravotné problémy (napr. epileptické záchvaty), pričom sa jeho zdravotný stav začal zhoršovať a prestali mu zabrať lieky, ktoré užíval. Pani Edita uvažovala o tom, že by syna poslala na liečebný pobyt. Adela by potrebovala absolvovať operáciu, no odkladala ju, pretože by sa nemal kto postarať o jej deti. Na pani Barboru doľahla otcova smrť: „Aj bolo vidno, že som proste psychicky zničená a nie len že psychicky zničená, ale aj čo sa týka mojej váhy ... cítim, že aj váhovo som išla dole. Veci, ktoré som si obliekla, mi boli dobré –

⁶ Bližšie pozri napr.: Ondrušová, D. – Fico, M. (2018) Podkladový materiál koncepcie prevencie a riešenia bezdomovectva na národnej úrovni. Bratislava : Inštitút pre výskum práce a rodiny. Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2018/Ondrusova/podkladovy_material_koncepcie_ondrusova_2018.pdf

padajú zo mňa. Hej, že som aj dosť schudla, preto hovorím, že sú veci, kedy idem na balkón, nechám dcérku samotnú v izbe, dám si tú cigaretu a poviem „Pane Bože, daj mi silu, neber si ma ešte, lebo dcéra ma potrebuje, daj mi silu, daj mi zdravie“, proste aby som sa nejakým spôsobom, ja neviem, buď ukludnila alebo stlmila, aby proste to nešlo ešte nižšie, lebo je tu človek, ktorý ma potrebuje.“

Manžel pani Viktórie mal úraz cestou domov z práce, kedy si zlomil kosti v členku. Absolvoval operáciu aj rehabilitácie, no v čase realizácie štvrtého rozhovoru mal stále veľké problémy s chôdzou a nemohol sa vrátiť do práce. Lekári predpokladali, že jeho práceneschopnosť bude pretrvávajúť aj v ďalších mesiacoch.

V súvislosti so zdravotným stavom však nastali u viacerých účastníčok aj pozitívne zmeny: Eliške sa podarilo vyriešiť problém s užívaním alkoholu, kvôli ktorému musela v minulosti odísť z krízového centra, kde bývala so synom. Úspech pripisovala získaniu nového bývania v byte a eliminácii stresu: *„Ja alkohol nechcem, už deväť mesiacov alkohol som v ústach nemala a ani mi to netreba. ... Nevieť, boli to úzkosti, hej, boli to vo mne také stresy, nervozita, všetko, tak som si kúpila to pivko. Nehovorím, že som potrebovala pomoc dajakú, protialkoholické. Zás taká som nebola, ale proste som kúpila pivo. Ale hovorím, to už koniec. Proste mne to nechýba, netreba a tak sa aj dá lepšie žiť a kludnejšie.“*

„Nevieť, v tom novom byte niečo iné je. Také iné, hej. Také, ja keď vojdem do bytu, hovorím: Bože, konečne som doma už. No, doma ako tak, hej, že sadnem, už mám všetko. Proste aj keď niekedy nemám tie peniažky, že nevystačím, už sa neznervózňujem, nemám stresy, že nemáme na toto. Nie, ukludňujem sa s tým, že mám všetko, mám deti pri sebe a peniažky nie je všetko. Je to v tom byte niečo také iné, ukludňujúce.“

Zdravotný stav sa zlepšil aj Marcela: *„Som na tom lepšie, myslím. Že aj v takej lepšej kondícii som alebo čo. No, že predtým som bola dosť tak v strese a už teraz, keď máme taký, ako domov, aj sa tak ustálili trošku veci, tak možnože aj toto mi trochu tak prospelo. Som aj schudla dačo, takže som spokojná, ešte keď to tak pôjde ďalej, tak sa dostanem na tú svoju váhu, čo som bola.“*

2.7 Finančná situácia a zamestnanie

Vo vzťahu k udržaniu si bývania a podmienke pravidelne si platiť nájomné a poplatky za energie bola tiež dôležitou témou výška a stabilita príjmu rodín v projekte.

Vo všeobecnosti bola finančná situácia účastníčok projektu, napriek ich schopnosti hradiť náklady spojené s bývaním, pomerne náročná a vo väčšine prípadov im ich príjem neumožňoval sporiť si pre prípad výpadku príjmov. Všetky účastníčky mali aspoň v niekoľkých mesiacoch príjem zo zamestnania, v kombinácii s prídavkami na deti, príp. výživným. Dve účastníčky tiež poberali dávku v hmotnej núdzi, resp. príspevok na bývanie, o ktoré však po

nasťahovaní do bytu prišli. Pri poslednom kole rozhovorov bolo ubytovaných 7 pôvodných účastníčok a 3 náhradníčky. V poslednom rozhovore 5 z 10 účastníčok spomenulo, že má dlh na nájomnom, pričom 4 z nich mali dlh už aj v 3. kole rozhovorov a išlo o pôvodné účastníčky, piata zadlžená bola náhradníčka. Dôvody vzniku dlhov na nájomnom súviseli prevažne s výpadkom príjmov, a to nielen v dôsledku straty či zmeny zamestnania, ale napr. aj kvôli PN a OČR, ktoré znamenajú zníženie pravidelného príjmu. Vzhľadom na to, že rodiny nemali vytvorenú finančnú rezervu, neboli schopné hradiť nájomné. Situáciu riešili tak, že sa s Nadáciou DEDO dohodli na postupnom splácaní dlhu prostredníctvom splátkového kalendára.

Dvom účastníckam projektu sa podarilo počas projektu nájsť si len prácu „na čierno“, ktorá im v prípade ich ochorenia alebo ochorenia ich detí, s ktorými museli zostať doma, zhoršila finančnú situáciu ešte výraznejšie, čo si účastníčky uvedomovali a snažili sa nájsť si prácu na zmluvu. Obom sa to do konca projektu podarilo.

Veronika: „Lebo keby oni za mňa odvádzali tie odvody, tak automaticky nedosiahnu na peniaze a musia štátu odvádzajú peniaze. Ale ja tak chcem, keď pol roka už prejde, že sa opýtam, či ma zoberú na pracovný pomer v kuchyni tam a keď mi povedia že nie, dovidenia a dávam výpoveď, lebo ja potrebujem tiež na zmluvu, dostávam daňové každý rok, daňové na deti, mne je lepšia výhoda robiť na papieri jak na čierno. Lebo viete, maródujete s deťmi, oni vám to nepreplatia. Ani na očerku nemáte nárok, ani na nič. A tak, keď budem zamestnaná, tak viem, že mám nárok na všetko. A tam nemám nič, chápete.“

Aspoň sedem účastníčok menilo prácu relatívne často – aj v rokoch pred projektom, ale aj počas neho, pričom niektoré účastníčky v období trvania projektu prácu zmenili dokonca niekoľkokrát. Išlo však o roky poznačené pandémiou ochorenia covid-19, pričom viaceré účastníčky pracovali v gastrosektore. Dve z nich priamo uviedli pandémiu ako dôvod straty predchádzajúceho zamestnania.

Marcela: „A tam som robila dva roky, no ale bohužiaľ prišla korona a všetko možné, takže tie reštaurácie tak kadejako fungovali aj nefungovali. Takže tam som chodila už tak... na výpomoc, potom do roboty, lebo to fungovali len vlastne na báze donášok. A trvalo to dosť dlho. Už majiteľ rozmýšľal nad tým, že to asi zatvorí. Takže takých zamestnancov, čo boli navyše, nechávali doma. A ten príjem výrazne aj klesol.“

Dve účastníčky boli v čase posledného rozhovoru nezamestnané kvôli deťom – Irena otehotnela a v počiatkoch tehotenstva sa necítila dobre, zatiaľ čo Viktória prestala pracovať, pretože jej so starostlivosťou o jej niekoľkomesačného syna už viac nemohla pomáhať svokra, ktorá sa odsťahovala do zahraničia. Hoci bol Viktóriin partner Matúš dlhodobo zamestnaný, po treťom rozhovore mal vážnejší úraz, vyžadujúci dlhodobú rekonvalescenciu, v dôsledku čoho rodina musela čeliť výpadku hlavného príjmu.

Dve účastníčky mali dokonca viaceré zamestnania. Marcela bola kvôli covidu nútená prácu zmeniť, no popri práci si vždy privyrábala jazykovými prekladmi a počas projektu si stále hľadala aj druhé zamestnanie, ktoré by bolo zlučiteľné so starostlivosťou o jej maloletého syna. Adela mala v čase jej prvého (a keďže ide o náhradníčku, ku koncu projektu zároveň jediného) rozhovoru už rok tri práce, pretože aj pred účasťou v projekte mala silnú ambíciu a motiváciu odsťahovať sa z krízového centra.

Adela: „Hlavne kvôli tomu, že ja som naozaj chcela veľmi ísť do podnájmu z (názov krízového centra). A tam už vám treba či na depozit alebo na hocičo. Treba vám viac peňazí, a teda toto bol taký hlavný dôvod. A hlavne deti tým, že nemohli, spolužiak nemôže prísť na návštevu a také, im to dosť prekážalo.“

Príjmy rodín sa pre zmeny zamestnaní, ale aj kvôli výpadkom príjmov a kvôli zdravotným problémom, počas trvania projektu menili a kolísali. Hoci sa nie každá rodina o svojich príjmoch vyjadrovala konkrétne a úplne otvorene, všeobecne na zaplatenie fixných výdavkov na nájom, energie, a prípadne aj školného, družiny, obedov v škole a podobných výdavkov, mesačne minuli okolo 200 €, resp. až 300 €, ak jedno z detí navštevovalo súkromnú školu.

Po zaplatení týchto výdavkov rodinám na živobytie zostávali veľmi rôzne sumy, v rozmedzí 120 - 900 €. Najvyššia suma 900 € je pritom výrazne nadpriemerná a zostávala šesťčlennej rodine, ktorá navyše splácala viaceré dlhy vzniknuté v minulosti. Nový dlh na nájme im však nevznikol.

Druhou najvyššou sumou, ktorá domácnostiam zostala na hospodárenie, bolo okolo 500 €. Všetky tri účastníčky s týmto zostatkom z neho potrebovali vyjsť s jedným dieťaťom a dvom z troch účastníčok, Barbore a Brigitte, vznikli dlhy na nájme. Barbora sa dlhu na nájme vyhla, hoci to podľa jej slov bolo tiež niekedy tesné: *„Viete čo, zase to poviem tak, že sú chvíľky, kedy je to fakt že o držku, že to je úplne tak akože natesno, lebo fakt nedá sa ušetriť. Keby som robila neviem čo, jednoducho neviem ja z tých 640 € si nejaké peniažky odložiť bokom. Čiže fakt, to je tak, že od výplaty do výplaty.“*

Veronike vznikol dlh na nájme, ale nikdy nie veľmi vysoký (najviac 190 € v treťom rozhovore) a podľa možností všetky dlhy pravidelne splácala. S 370 € mesačne na troch členov rodiny sa jej celkom darilo vychádzať.

Anežke medzi 3. a 4. rozhovorom vzrástol príjem vďaka novej, lepšie platenej práci, avšak pre obdobie nezamestnanosti medzi prácami jej vznikol aj dlh na nájme. Po 4. kole bola dlžná nájomné za aspoň pol roka, kedy jej už po zaplatení aktuálneho nájmu a iných výdavkov zostávalo 350 € pre jej päťčlennú domácnosť, pričom z výplaty z predchádzajúcej práce to bolo len 120 €.

O päťčlennú domácnosť sa starala aj pani Edita, ktorej po zaplatení nájmu a energií zostávalo mesačne na život 150 €. Táto domácnosť mala navyše príjem z dôchodku partnera pani Edity, avšak aj im vznikol dlh na nájme, v čase 3. (a ich posledného) rozhovoru to bolo za 4 mesiace.

Rovnaký rozpočet mala aj Marcela, ktorej dlh vznikol v období nezamestnanosti medzi dvoma prácami. Tak ako viaceré účastníčky, aj ona sa vyjadrila, že si často musí rozmyslieť, čo si môže dovoliť kúpiť, aby sa uistila, že s peniazmi vyjde: „*Musela som si niektoré veci odoprieť, hej, že napríklad nekúpila som si nové topánky alebo niečo takéto, ale ako že by sme nejak hladovali, tak také nebolo.*“

Najpočetnejšia rodina v projekte je Viktóriina, ktorej na mesiac po zaplatení fixných výdavkov v čase 3. rozhovoru zostávalo 270 €. Bývala s manželom a štyrmi deťmi a počas 4. rozhovoru už očakávali nový prírastok do rodiny, zatiaľ čo zároveň kvôli manželovmu úrazu prišli o jeho mzdu ako hlavný zdroj príjmu. Navyše, keďže pracoval na dohodu, nemal nárok na žiadnu náhradu mzdy v čase rekonvalescencie. Rodina tak už päť mesiacov žila zo svojich úspor a preplatkov za energie.

Matúš: „*Zatiaľ, čo sme mali nasporené, keďže sme si šetrili, som pracoval ja, žena pracovala, tak sme si dávali aj nabok. No, tak toto nás zachránilo a ešte sme dostali za elektriku a vodu späť peniaze, tak aj toto nás zachránilo.*“

Okrem Viktóriinej rodiny šetrila len Irena a to tak, že posielala vyššiu sumu ako mesačný nájom, aby si vytvorila rezervu a neohrozila svoje bývanie dlhom za nájom. Ostatným účastníčkam sa šetriť nedarilo, nie vždy to však bolo pre nedostatok financií, ale v niektorých prípadoch aj pre ich rozhodnutia ohľadom hospodárenia.

Magdaléna: „*Viete čo, nie, len ja od nadácii DEDO nechcem nič, lebo oni to z charity donášajú nábytky a ja už si pokupujem aj s priateľom nové. Teraz sme si kúpili novú stenu, chceme detskú izbu kúpiť, skriňu...*“

Eliška: „*Ale teraz veľa mám tam výdavkov, lebo ja si dávam robiť zuby, hej. Takže teraz tie zuby ešte, ale už potom výborne. Ale akože nestážujem sa, mám na všetko proste i na jedenie, i na byt, i na tie zuby pomaličky. Takže i na oblečenie. Robím proste tak, aby som vyšla.*“

Spomínané dlhy na nájme z druhého kola viaceré účastníčky sprevádzali až do konca projektu, štyrom sa ešte zvýšili a dvom sa ich v čase štvrtého rozhovoru podarilo znížiť. Jedna účastníčka tiež v 4. rozhovore spomenula, že jej bola kvôli príliš vysokému dlhu vypovedaná nájomná zmluva.

Magdaléna: „*No, mne už aj skončila zmluva. Mi už dali výpoveď, lebo som im dlžná 2 185 €.*“

Aj keď nie vždy mali domácnosti dostatok peňazí na zaplatenie nájmu, žiadnej z rodín sa nestalo, že by nemali lieky alebo jedlo – ak sa aj stalo, že na ne nemali dostatok peňazí, vždy sa mali na koho obrátiť. Nutnosť požičať si peniaze na lieky alebo stravu pritom priznali len Magdaléna a Edita, avšak takmer každá rodina spomenula, že si v nejakom bode od niekoho požičala alebo prijala pomoc v inej podobe. Sedem rodín uviedlo, že im v prípade potreby pomáhajú blízki a tri rodiny prijímajú pomoc od rôznych nadácií – či už vo forme potravinových balíčkov, stravných poukážok alebo štipendií pre deti.

Veronika: „*Nie, nestalo sa nám také nič, že by sme nemali čo jesť. Nie, nie, stále zagazdujem peniaze tak, že by som mala peniaze z mesiaca do mesiaca.*“

Magdaléna: „*Mám dlh, poplatím, čo treba a zase som čistá. Ani mi výplata do mesiaca nevystačí.*“

Účastníckam vznikali aj iné dlhy než len na nájme – Magdaléne za komunálny odpad a voči Sociálnej poisťovni, Brigitte a Irene voči Dopravnému podniku mesta Košice. Okrem toho mali Marcela a Adela exekúcie po bývalých partneroch. S tými by im mohol pomôcť osobný bankrot, ktorý sa však podaril vybaviť iba Anežke. Z ostatných účastníčok ho plánovali riešiť len Adela a Irena.

Nepriaznivú finančnú situáciu samoživiteliek pani Magdalény a Brigity ešte viac komplikovala skutočnosť, že nedostávali výživné, hoci naň mali nárok. Brigita dokonca v čase nezamestnanosti nemala nárok na pomoc v hmotnej núdzi práve kvôli výživnému, pretože sa započítava do príjmov, aj keď reálne nie je zaplatené – kvôli tomu jej príjmy (vrátane spomínaného výživného, ktoré však v skutočnosti nedostávala), presiahli životné minimum, a tak nemala nárok na dávku v hmotnej núdzi. Viaceré účastníčky výživné dostávali, napríklad Barbora, ale výživné vo výške 30 € im s dcérou neposkytuje rovnaké možnosti aké majú dvojpríjmové domácnosti:

Barbora: „*Len si myslím, že ináč sa problémy dajú riešiť, keď sú v rodine dvaja, tak aj už niekoľkokrát bolo, že som Táničke vysvetľovala: pozri, láska, ja chodím do roboty, dostanem peniažky, ale ja zarábam a som sama. Ale pozri sa, tvoj brat Miro chodí do roboty. Silvia takisto – ako nevesta – chodí do roboty. Hovorím, tam sú dva príjmy, čiže oni si môžu dovoliť kúpiť trošku viacej, ale tiež nemôžu vyskakovať, lebo tam je hypotéka na krku a deti tomu nerozumejú, že proste sú veci, ktoré sa vyplatiť musia. Ale aby ona to pochopila, ja chodím do robotky, ja som sama. Oni chodia do robotky ale sú dvaja. Tak dva je viac.*“

2.8 Deti – vzdelávanie, krúžky a kamaráti

Zmena bývania sa takisto dotkla životov detí v rodinách. Editine deti boli živšie a Magdalénina dcéra si zlepšila prospech v niektorých predmetoch: „*Zlepšila sa, zlepšila sa. Určite, na sto percent sa zlepšila. ...jazyk jej už ide lepšie jak čítanie. Matematika jej išla na trojky, ale teraz matematika čisté jednotky, slovenský jazyk už lepšie išla, aj anglicky jej ide.*“

V: „*A čím to je, podľa vás, že sa tak zlepšila?*“

Magdaléna: „*Že sme samy, že samy sme, má súkromie, viete, preto. Má svoj klud, vie sa sústrediť na učenie, nikto do nej nedobiedza.*“

S bývaním v krízovom centre či na ubytovniach sa neraz spája stigma, ktorá je prenášaná aj na deti. S takto motivovanou šikanou sa stretla dcéra pani Adely, ktorá kvôli tomu po zmene bývania zmenila aj školu. Výsledky dcéry pani Adely sa po incidente, napriek zmene školy,

zhoršili a namiesto jednotiek a dvojok prechádzala ročníkom len s ťažkosťami. So šikanou sa stretla aj dcéra pani Barbory a syn pani Ireny, tie však bývanie ako motív nespomínali.

Adela: „A hlavne deti tým, že nemohli, spolužiak nemôže prísť na návštevu a také, im to dosť prekážalo. Ale za tie dva roky vlastne som dcéru musela aj prehlásiť zo školy na školu, lebo kvôli tomu ju šikanovali. Vysmievali sa jej, čiže s tým sme mali problém veľký.“

V: „Že sa jej vysmievali kvôli tomu, že ste prišli bývať do krízového centra?“

Adela: „Áno, áno, áno.“

Okrem toho došlo k zmene školy aj u detí pani Ireny a Marcely, pričom pani Veronika tiež premýšľala nad zmenou školy. Z realizovaných rozhovorov vyplýva, že zmena školy v prípade detí Adely a Marcely viedla k lepšiemu, zatiaľ čo Irenin syn sa chystal vrátiť na starú školu, hoci problémy, pre ktoré odišiel, v starej škole zrejme stále pretrvávajú.

Irena o novej škole: „Aj teraz Danko ide naspäť na tamtú školu, kde bol, lebo to tú (novú) dajak nezvláda. Nezvláda to proste, tam majú také vyššie tempo, taký vyšší level učenia vo všetkom aj takú rýchlosť v tom učení.“

Irena o predošlej škole: „Tak som sa ho spýtala, že či mu niečo zlé robia, či ho šikajú alebo tak... A on mi povedal, že ako nie, nič mi nerobia, len proste, že nemá rád to počúvať, keď tie deti vyskakujú na učiteľov, nadávajú. ... Ja som sa pýtala aj učiteľa, či to je pravda, lebo mi to normálne proste tak jak nešlo do hlavy uveriť tomu, že je dieťa na škole a proste úplne vyskočí na učiteľa a nadáva mu. A vážne sú také deti.“

Staršie deti na stredných školách pokračovali v štúdiu bez zmeny spôsobenej sťahovaním a všetky navštevovali odborné školy, hoci nie vždy v nimi želanej profesii. Doučovanie mladším deťom často poskytovali sociálni pracovníci Nadácie DEDO, niekedy sa dialo doučovanie v škole, prípadne prostredníctvom inej nadácie. Doučovanie využívali deti zo šiestich rodín a vo viacerých prípadoch malo úspech, nie však vždy.

Matúš: „No, (dcéra) bola na začiatok minulý rok ešte taká slabšia, ale z nadácie čo tu chodí, ona pomáhala, my sme pomáhali, tak už to jej ide lepšie.“

Irena: „On napríklad aj chodí tuto do nadácie na doučovanie a on sa tu naučí. Lebo ja som tu fakt bola raz aj s ním a ja som videla, že to vedel. Hej, proste vedel tie príklady počítať a na druhý deň písal písomku, dostal päťku. A takisto keď sa učil chémiu a tiež proste neviem, písali písomku či čo a dostal päťku.“

Krúžky navštevovali deti z piatich rodín – Anežkina dcéra v čase 2. rozhovoru, Magdalénina v čase 3. a Barborina v čase 4. rozhovoru. Magdaléna aj Barbora v rozhovoroch, kedy ich dcéry nechodili na krúžky, uviedli ako dôvod financie – krúžok bol výdavok navyše, ktorý si v tom čase nemohli dovoliť.

Magdaléna: „Nechodí na žiadny. No, lebo všetky sú obsadené a to treba platiť.“

Barbora: „Poviem vám takto, ja momentálne ju na nijaké krúžky nedávam vzhľadom na to, že nemôžem si dovoliť platiť niečo navyše. Kreslenie ona má doma. Čiže ja ju na krúžky nedávam, lebo na to nemám. A keď si chce spievať, bude si spievať, keď si chce kresliť, bude si kresliť.“

Ďalším dôvodom, ktorý uviedla aj pani Magdaléna, bola nedostupnosť krúžkov – či už pre plnú kapacitu, nevyhovujúci výber alebo preto, že ich škola neposkytovala. S týmto problémom sa stretli aj Veronika a Marcela. Keď deti nechodili na krúžky, našli si zvyčajne inú cestu ku koníčkum, hoci, ako bližšie spomenieme v nasledujúcej časti, častým spôsobom trávenia voľného času bol čas „na telefóne.“

Veronika: „Tá škola, to vám poviem, to je o ničom škola. Žiadne krúžky, za družinu dlžíme 11 € a o druhej si musíte decko vybrať vonku, šak to je choré.“

Marcela: „Nechcel teraz veľmi, lebo som sa ho pýtala a to, čo mala tá škola na výber, tak nejak ho to nechytalo alebo nezaujalo, neviem, takže nechcel do žiadneho krúžku, ale on, si myslím, robí, čo ho baví, už dosť dlho – má takú záľubu, že zástavy štátov, že on si ich sám kreslí a lepí si ich na taký papier a stále maľuje toto. A na moje veľké prekvapenie, lebo zvykneme tak hrať, že mu ukážem zástavu a on povie, že ktorý štát ju má. A ešte aj také vie, čo ja neviem...“

Ďalším spôsobom trávenia voľného času detí bolo stretávanie sa s kamarátmi – novými aj starými. Vytvorenie nových kamarátstiev na novom mieste či škole je dôležité pre spokojnosť a integráciu. Noví kamaráti navyše môžu mať dobrý vplyv a posilniť začlenenie rodiny do nového prostredia. Dcéra pani Anežky si však našla kamarátov, s ktorými medzi 2. a 3. rozhovorom začala chodiť „poza školu.“ Do 4. rozhovoru jej pani Anežka zakázala stretávať sa s nimi, a tak si jej dcéra našla aj nových kamarátov na letnej brigáde pri kolotočoch. Menšie deti nadväzovali nové kamarátstvá so spolužiakmi jednoduchšie ako tie, ktoré už boli napr. na strednej škole, a Marcelin 9-ročný syn je príkladom udržania oboch typov kamarátstiev.

Barbora: „No tak akože toto je úplne najsúper otázka, lebo ona sa do školy tešila ešte predtým, než tam nastúpila a by som povedala, že možno z takého jedného najväčšieho dôvodu, že tam má kamarátov zo škôlky, s ktorými chodila, a taký jej najväčší oblúbenec – musím bonznúť, že oni sú manželovia – tak je Šteško, takže chodia spolu do jednej triedy, čiže nebolo to také pre ňu akože wau, nejaké cudzie deti a takto. Má tam nových kamarátov a najlepšie bolo, keď ma v úvodzovkách zabila – mamka, ja mám kamošku Milku – a Milka chodí do tretieho alebo do štvrtého ročníka a ona je prváčka, ale to je kamoška Milka.“

Marcelinmu synovi sa podarilo udržať si kontakt so starými kamarátmi, ale si aj nájst nových.

Marcela: „No, čo som mala tú spolubývajúcu, tak zhodou okolností bývajú asi o jednu ulicu ďalej ako sme teraz my. Takže vlastne tie deti ten kontakt nestratili, lebo teraz sa stretávajú aj vonku. Zvyknú sa hrať spolu na dvore, alebo boli sme aj my u nich na návšteve, aj oni boli u nás na návšteve. A už je to iné, lebo dá sa povedať, že si tak nevisíme na krku, ako sme si viseli predtým. Že, že sme si veľakrát aj zavádzali v tom krízovom centre a neviem čo. ... Veľmi rýchlo sa aj skamarátil, hneď prvý týždeň ho pozvali na oslavu narodenín, takže už bol tam, takže ako veľmi dobre sa začlenil. Aj vidno na ňom, že viacej ako keby mal takého elánu ísť do školy.“

2.9 Dopady projektu na ďalšie oblasti života rodín: bežné aktivity, voľný čas, plány do budúcnosti a celková spokojnosť

V ukončovaní bezdomovectva vytvára možnosť bývať priestor aj pre ďalšie pozitívne zmeny v životoch účastníkov a účastníčok, čo napokon vyplýva aj z názvu prístupu housing-first – bývanie ako prvý krok. V tejto podkapitole sa budeme venovať zmenám v bežných dňoch rodín, v trávení voľného času, celkovej spokojnosti a plánoch do budúcnosti.

Ako relatívne problematické sa po 1. roku realizácie projektu javilo trávenie voľného času – väčšina účastníčok uviedla, že vo voľnom čase „upratuje“, prípadne „oddychuje“, niektoré sa nudia. Nemali žiadne záľuby a to do veľkej miery platilo aj v prípade ich detí, ktoré voľný čas trávili napr. „na telefóne“. Možnosti trávenia voľného času boli v prvých dvoch kolách rozhovorov značne limitované kvôli pandémie, v niektorých rodinách aj kvôli nedostatku financií. Táto forma trávenia voľného času účastníčok však viac-menej pretrvávala do konca projektu – predstava koníčkov sa im zdala skôr ako práca navyše než oddych a voľný čas stále trávili upratovaním či oddychom, pri menších deťoch tiež spomínali hru s nimi. Trávenie voľného času sa zmenilo u detí, ktoré už pri posledných dvoch rozhovoroch (po odznení pandémie) chodili von s kamarátmi, prípadne na krúžky.

Veronika: „Ta viete čo, prídem z práce, vypijem kávu, dám si cigu, pustím sa do upratovania, je šesť hodín, sprcha a potom už sedem - osem hodín a už idem spať, bo ráno zase vstávať a zas dokola. ... Dakedy sa nudím, to je pravda, že som znudená, a vravím - bude pondelok, vidím ako pôjdem do roboty aspoň trošku. ... Hlavne cez víkend sa nudím. Ja nemám čo robiť, nemám kde ísť.“

Brigita: „Záľuby akože nejaké konkrétne veľmi nemám, ale asi tak bežne, buď som s malým (synom) alebo keď tak s kamarátmi, ktorí majú napríklad deti a tak.“

Marcele sa po nasťahovaní do bytu otvorili nové možnosti trávenia voľného času – chcela by sa chodiť bicyklovať so synom: *„No, plánujem nejako dopraviť sem do Košíc bicykle a budeme sa chodievať so synom bicyklovať na tú cyklotrasu, čo je tu. A to som predtým ani neplánovala, pretože tam v tom krízovom centre sme nemali ani veľmi priestory na to, kam umiestniť tie bicykle. A len tak ich nechať voľne pohodené vonku alebo niekde v nejakých spoločných priestoroch, tak tam ste riskovala, že vám to niekto ukradne.“*

Čo sa týka širších rodinných vzťahov, zložitá životná situácia, v ktorej sa klienti projektov housing-first často nachádzajú, nenapomáha ich udržiavaniu – mnohí s rodinou dlhšie neboli v kontakte. Niekedy je ich situácia dôsledkom ich vlastných rozhodnutí, niekedy je zas rodina príčinou ich nepriaznivej situácie, alebo ide o kombináciu oboch faktorov. Každopádne, je pozitívnym dopadom projektov, keď sa podarí obnoviť stratené rodinné väzby. Deväť z desiatich účastníčok na konci projektu uvádzalo, že boli v kontakte s rodinou, iba pani Edita sa o rodine nezmenila, pričom v ôsmich prípadoch bol kontakt vnímaný pozitívne. Rodinné väzby sú totiž dôležitou opornou sieťou a prvou líniou pomoci rodine v prípade núdze. Ochota rodiny pomáhať však u účastníčok v tomto prípade nebola problémom – väčšina sa mohla

spôľahnúť na to, že keby to naozaj potrebovali, rodina im pomôže. Ako sa spomína v časti o finančnej situácii, viaceré rodiny aj počas trvania projektu prijímali finančnú či materiálnu pomoc od rôznych rodinných príslušníkov. Zdroje rodiny sa však môžu vyčerpať a viaceré účastníčky sa vyjadrili, že sa snažia poradiť si inak predtým, než sa obrátia na pomoc blízkych.

Eliška a Brigita, naopak, v období trvania projektu pomáhali svojim rodinným príslušníkom – pani Brigita sa počas svojej nezamestnanosti starala o svojich bratov a pani Eliška o mamu.

Eliška: *„Víkendy keď tak som doma. Alebo u mamy, že mi mama povie, že príď mi, prosím ťa, pomôcť, popratať. Lebo ona predsa už aj slabo vidí, nevládze a to tí chlapi, čo má synov, tak oni nevedia tak urobiť. Tak pomôžem jej, posedím u nej.“*

Irena aj Barbora mali rodinu ďaleko na to, aby sa mohli pravidelne navštevovať. V takýchto prípadoch sa účastníčky skôr obracali na kolegyné – priateľky, alebo nový oporný systém v podobe ľudí, ktorí im poskytli pomoc.

Irena: *„A ja ich neberiem, že som dakde v nadácii. Ja to tak beriem za to, že je jak moja mama. Že nemám tak svoju mamu svoju pri sebe alebo také dačo.“*

V prípade vzdialenej či odcudzenej rodiny často pomáhali skontaktovať sa moderné technológie. Kontakt bol cez ne často vlažný, no špeciálne Barbora a Anežka majú vo zvyku sa zveriť svojim dospelým deťom, ktoré už s nimi nebývajú.

Barbora: *„Pováčšinou to riešim s deťmi. Tak, jak som vám spomínala dcéru. Ale to tiež len cez telefón, lebo ona je v (mesto). Tam sú dve detičky. Syn s nevestou oni sú v (mesto).“*

Veronika: *„Ako ja už sa tam (v práci) cítim jak doma. To je ako moja druhá rodina.“*

Častým problémom, ktorému čelia účastníci a účastníčky projektov housing-first a na ktorý poukázala aj realizácia projektu Dostupného bývania so sociálnou podporou v Bratislave, je osamelosť. V prípade košického projektu sa však téma pociťovanej samoty v priebehu rozhovorov do popredia nedostala, a to pravdepodobne z toho dôvodu, že domácnosti účastníčok projektu boli tvorené viacerými členmi a každá z nich bývala spoločne s dieťaťom, resp. deťmi. Sedem účastníčok uviedlo, že má kamarátov alebo kamarátky, s ktorými sú v kontakte.

Marcela: *„A keď už je to naozaj také vážne alebo niečo, tak mám aj takých kamarátov, tak zvyknem sa s nimi tak poradiť, že čo by oni robili na mojom mieste alebo čo by mne poradili, že ako by som to mala riešiť, oni nie sú z Košíc, my skôr komunikujeme cez internet, lebo jedna taká staršia pani, ona je z Bratislavy a ešte jeden taký kamarát, on je môjho veku, on je tiež z Bratislavy, takže väčšinou takto komunikujeme.“*

Najmenej päť účastníčok udržiavalo kontakty s kamarátmi spred obdobia nastahovania do nového bytu – neraz išlo napríklad o známosti z pobytu v krízovom centre.

Adela: „*Ja viac-menej mám len z (názov krízového centra) asi tri kamarátky. Ja nie som veľmi taký človek, že by som vyhľadávala nejak extra spoločnosť. A už keď mám voľný čas, tak viac-menej chcem ho venovať svojim deťom.*“

Najmenej 4 účastníčky v prvých dvoch kolách rozhovorov takisto priznali, že aj po nastahovaní do bytu čelili situáciám, v ktorých mali pocit, že problémov je tak veľa, že sa to nedá zvládnuť, zatiaľ čo vo štvrtom kole to boli už len 3 účastníčky. Viaceré účastníčky sa vyjadrili, že taký pocit v poslednom čase nemali, hoci ho kedysi zažívali.

Veronika: „*Mohlo by byť trochu aj lepšie, no. Tak bežný život jak druhých ľudí, viete. Mať strechu nad hlavou, mať čo jesť, že za čo platiť, dovidenia. ... Mala som raz doma takú úzkosť, že proste nechcela som mať s nikým nič. Chcela som iba spať, alebo chcela som sa ísť niekde opiť, že proste vypnúť, hej. Mala som dakedy, sem-tam taký stav som mala. Ale potom som zaspala na to a už ráno bolo v pohode všetko.*“

Irena: „*Najradšej by som išla, len kde hľadať, nech sa dakto stará druhý. Alebo že neviem, že nech idú deti do detského domova, ja už sa nechcem starať, však aj ocko sa nestará, ani ja sa nebudem starať. Aj ja chcem tak žiť, že nebudem musieť nič sa stále o nich starať alebo tak, no. Tak mala som také.*“

Marcela: „*Áno, áno. Som na tom lepšie, myslím. Že, že aj v takej lepšej kondícii som alebo čo. No, že predtým som bola dosť tak v strese alebo ako by som povedala a už teraz, keď máme taký, ako domov, aj také kľudnejšie, sa tak ustálili trochu veci, tak možnože aj toto mi trochu tak prospelo. Som aj schudla dačo, takže som spokojná, ešte keď to tak pôjde ďalej, tak sa dostanem na tú svoju váhu, čo som bola.*“

Témou rozhovorov boli aj plány účastníčok do budúcnosti. Z prvých dvoch kôl rozhovorov vyplynulo, že účastníčky projektu nemali v podstate žiadne plány do budúcnosti – plánovanie bolo pre ne príliš abstraktné alebo sa obávali sklamaní z nenaplnených plánov. V ďalších dvoch kolách rozhovorov však už približne polovica účastníčok vedela pomenovať nejaké plány na blízke obdobie – na blížiaci sa leto či na najbližší rok. Niekedy zahŕňali hlavne udržanie si práce, či nájdenie ďalšieho zamestnania a niektoré plánovali zmenu v trávení voľného času, či letnú dovolenku alebo výlet za rodinou.

V: „*A kde sa tak vidíte o rok? Aké sú vaše plány alebo ciele?*“

Brigita: „*To je veľmi ťažká otázka. Ešte som nad tým veľmi nerozmýšľala, teraz rozmýšľam vlastne nad tým, že čo bude teraz.*“

Barbora: „*Trošku mi to príde smiešne, lebo vzhľadom na tú situáciu, ktorá je, ako to neúnosné zvyšovanie tých cien. V kútiku duše také mierne obavy, či sa nebude zvyšovať aj bývanie, ale človek s tým nejak málinko počíta, hej, čiže neviem.*“

Marcela: „*Že by som potom aj viac mohla po Košiciach chodiť, lebo zatiaľ som nemala až takú veľkú odvahu nejak sa tak na také väčšie vychádzky púšťať. Lebo bojím sa, že sa stratím a že potom netrafím naspäť. Ale tak v lete plánujem, že budeme asi viac. Syn by chcel ísť veľmi do zoo sa pozrieť. Takže tam plánujeme ísť. A uvidíme, no.*“

Anežka: „...ani neviem, tak aby som si udržala tú robotu, že aby peniaze vždycky boli, aby mali moje deti dostatok zabezpečenia, tamtá robotu, aby bola.“

Viktória: „Mala som taký plán, že jeho (manželova) mama, tu ešte není, je v Česku, tak že na prázdniny by som išla ku nim, s deťmi. ... Chcem vidieť nejaký svet, nový svet, lebo ja nechodím nikde, ja ani neviem ako to vyzerá abo dačo.“

Viacere účastníčky však vyjadrili túžbu zostať bývať v pridelenom byte, ktorý je pre nesplneným snom:

Edita: „Kde sa vidím (o rok)... v tom istom byte, kde som teraz.“

Barbora: „(Dcéra) sa ma napríklad pýtala, že či sa budeme musieť stať sťahovať a ja som jej povedala na to len toľko, že láska, dúfam, že nie, že to nám ostane na dlho, lebo predpoklad bol taký, že po tých dvoch rokoch, pokiaľ nebudú problémy, tak by mala byť zmluva podpísaná na 10 rokov. Takže toto by bolo... Poviem to tiež trochu s takým akože so slzami v očiach, ale to by bol takisto taký akože dokonalý vianočný darček pre mňa. To by som si asi teraz najviac z toho všetkého želala.“

Napokon boli účastníčky vyzvané zamyslieť sa nad tým, s čím sú v živote najviac nespokojné a, naopak, s čím sú najviac spokojné. Účastníčky naprieč programom niekedy nevedeli pomenovať nič, s čím by boli nespokojné. Dôvody nespokojnosti tých, ktoré sa vyjadrili, boli najčastejšie spojené s prácou (vyčerpanie, práca bez zmluvy) a finančnou situáciou (zadĺženie, nízky plat). Ďalšími dôvodmi boli zdravie a vzdelávanie detí a veľkosť bytu.

Na druhej strane, medzi oblasťami, v ktorých účastníčky projektu pociťovali najväčšiu spokojnosť, jednoznačne dominovalo bývanie – túto odpoveď v 1. kole uviedlo 7 z 10 účastníčok, pričom ostatné tri na otázku, s čím sú v živote momentálne najviac spokojné, nevedeli odpovedať. Spokojnosť s bývaním sa spájala so získaným súkromím, či s lepšími podmienkami pre deti – na konci projektu rovnako 6 účastníčok uviedlo ako oblasť spokojnosti bývanie alebo pokoj. Druhým častým zdrojom spokojnosti bola práca.

Barbora: „Budem sa opakovať – ale naozaj to bývaniečko, to je doslova a do písmena na nezaplatenie.“

Anežka: „Hovorím (dcére), máme byt, máme všetko. Vidiš, do roboty chodím, snažím sa, aby bolo všetko v poriadku, aby ste mali. Takže aj ona povedala, mama, ja nechcem ísť naspäť do krizáku. Ja stadiaľ nechcem ísť preč.“

3. Lekcie z projektu

V nasledujúcej kapitole sa sústreďujeme na hodnotenie projektu sociálnymi aj riadiacimi pracovníkmi – na jeho silné stránky a limity – v kontexte potenciálneho rozširovania obdobných projektov do iných miest či so zameraním na iné cieľové skupiny.

Košický housing-first projekt bol okrem iného výnimočný svojím zameraním na rodiny v bytovej núdzi, ktoré zároveň mali skúsenosť s bývaním v krízových centrách. Aj keď by sa mohlo zdať, že v porovnaní s jednotlivcami s dlhodobou skúsenosťou pouličného bezdomovectva a vysokou potrebou komplexnej pomoci pôjde z hľadiska potrebnej podpory o menej náročnú cieľovú skupinu (Culhane et al., 2007), nemusí ísť o pravidlo. Vo výskume v USA (Culhane et al., 2007) sa napríklad ukázalo, že väčšina rodín v krízových centrách využila ich služby na krátke obdobie (do 6 mesiacov) a následne už takúto formu podpory nepotrebovala. Približne 20 % rodín zotrvalo v krízových centrách dlhodobo (v priemere 531 dní) a niektoré z nich sa do týchto zariadení opakovane vracali. V tomto prípade išlo spravidla o rodiny s vážnymi zdravotnými problémami, bez práce, ktorých deti boli umiestnené v náhradnej starostlivosti. Aj v košickom projekte mali viaceré rodiny vysokú potrebu komplexnej pomoci, čo sa však prejavilo viac v jeho priebehu, ako pri výbere účastníkov a účastníčok. Výber rodín do projektu nebral kritérium miery potreby pomoci do úvahy, zakladal sa výlučne na žrebovaní. Jeho výslovným zámerom bolo dať príležitosť bývať akejkoľvek rodine v bytovej núdzi bez ohľadu na mieru potrebnej podpory. S potrebou komplexnej pomoci však projekt od začiatku počítal a plánoval na ňu reagovať najmä multidisciplinárnym zložením odborného tímu a dodržiavaním princípov housing-first, osobitne oddelenia bývania od poskytnutej sociálnej podpory. Zároveň však v tomto smere narážal aj na niektoré limity, ktoré môžu mať zásadný vplyv aj pri realizácii ďalších housing-first projektov:

1. Nemožnosť dodržania housing-first princípu, podľa ktorého účastníci projektu platia nájomné najviac vo výške 30 % svojho príjmu

Rodiny v projekte bývali v bytoch mesta Košice, z čoho vyplývalo aj to, že ich nájomné bolo v porovnaní s výškou nájmu v komerčných bytoch veľmi výhodné. Napriek tomu rodiny od začiatku projektu nemali priestor na zotavenie v súvislosti so stresom v predchádzajúcom ubytovaní a prispôsobenie sa požiadavkám samostatného bývania, a na to, aby dokázali platiť nájomné, potrebovali mať neustále prácu. Pre časť z nich nešlo o zásadný problém, avšak niektoré rodiny čelili striedaniu zamestnaní, a aj zadlženosti – v 1. roku projektu išlo o 5 z 9 rodín. Tento problém vzniká najmä v dôsledku súčasného nastavenia príspevku na bývanie zo strany štátu, na ktorý rodiny v tomto projekte nemali nárok, keďže v bytoch bývali na základe podnájomnej zmluvy (s Nadáciou DEDO), nie nájomnej zmluvy (priamo s mestom). Riešením zadlženia bola v niektorých prípadoch finančná pomoc zo strany nadácie – dohodnutie splátkového kalendára, odpustenie časti dlhu a pod. Nič to však nemení na skutočnosti, že v slovenskom kontexte je možnosť bývať a udržať si bývanie veľmi silno previazaná s nutnosťou mať za každých okolností zamestnanie.

2. Zodpovednosť za vzťahy v rodine

Na rozdiel od podpory v bývaní pre jednotlivcov je pri podpore rodín potrebné brať do úvahy rôznorodé potreby ich členov. Už v predchádzajúcich častiach tohto textu sme napríklad zmienili, že hoci deti sa z nového bývania obvykle veľmi tešili, viaceré potrebovali pomoc v iných oblastiach, napr. pri zvládaní školskej dochádzky. Iným príkladom sú obmedzené možnosti pomoci pri zvládaní užívania návykových látok dospelými, ktorí majú v starostlivosti deti. Riadiaca pracovníčka projektu sa v tejto súvislosti vyjadrila:

R1: „My máme nejaké kapacity, s ktorými dokážeme týchto klientov podporovať, ktorí napríklad majú problémy so závislosťami. Ale niekedy sú to tak akútne situácie, že tam potrebujeme spolupracovať už s odborníkmi, ktorí sú vyslovene špecialisti na závislosti a veľmi je náročné robiť to v rodinnom prostredí. Ak by to bol jednotlivec, tak ľahšie sa nám kombinuje ústavná liečba s ambulatnou liečbou a tak ďalej, ako keď máme zrazu rodinu, kde je to rodič, na ktorom sú závislé deti.“

V košickom projekte sa počas jeho realizácie riešenia tejto otázky postupne len utvárali, bez jednoznačného odporúčania, ktoré postupy sú vhodné v podobných situáciách. Realizátori projektu však napríklad už nadviazali spoluprácu s pracoviskami zameranými na liečbu závislostí.

3. Chýbajúce byty „druhej šance“

V košickom projekte sa rovnako potvrdila dôležitosť bytov „druhej šance“ pre rodiny, ktorým hrozí strata bývania v projekte kvôli zadĺženiu, alebo susedským konfliktom:

R1: „By sme sa veľmi radi dostali do stavu, kedy by sme mali väčší počet bytov k dispozícii, aby sme mali väčšiu flexibilitu, že ak nejaká rodina zápasí v nejakom byte a nedarí sa jej tam a už je to napnuté s tými susedskými vzťahmi a tak ďalej, mať možnosť túto rodinu presťahovať niekam inam. Aby sme im mohli dať druhú, tretiu, štvrtú šancu. Teraz máme tú nevýhodu, že nedisponujeme takýmto počtom bytov.“

V konečnom dôsledku sa trom z 10 pôvodných rodín nepodarilo udržať si bývanie a niekoľkým ďalším hrozilo, že bývanie budú musieť opustiť. Na určenie všeobecnejších rizikových faktorov je však skupina 10 rodín príliš malá. V rozhovoroch s rodinami, ktoré o bývanie prišli, sa neprejavili spoločné znevýhodňujúce faktory – kým v dvoch z nich bolo prítomné jedno dieťa, ďalšia rodina mala 4 deti; kým dve rodiny mali predchádzajúcu skúsenosť s bývaním v podnájmoch, u ďalšej to tak nebolo. Žiadna z týchto rodín ani nevyjadrovala obavy, že by o bývanie v projekte mohli prísť, hoci pani Edita sa pri 1. rozhovore zmienila, že pred vstupom do projektu mala obavy, či si bude môcť dovoliť uhrádzať náklady za bývanie, keďže jej v tom období hrozilo prepustenie z práce kvôli pandémie ochorenia covid-19. Rovnako medzi rodinami, ktoré si bývanie udržali, boli jednorodičovské, ale aj viacdtné domácnosti, u ktorých pri vstupe do projektu už bola skúsenosť s bytovou núdzou dlhodobá.

Z hľadiska finančného zabezpečenia bola situácia v košickom projekte podobná ako v projekte mesta Bratislavy – mesto Košice priamo nefinancovalo náklady spojené s činnosťou odborného tímu, ktorý rodinám poskytoval sociálnu podporu. Tieto náklady boli hradené zo zdrojov Košického samosprávneho kraja, prostredníctvom sociálnej služby podpory samostatného bývania, ako aj v rámci ESF projektu Dostupné bývanie s prvkami housing-first, keďže časť jeho personálnych kapacít mohla byť využitá aj pre projekt Housing-first pre rodiny v Košiciach.

Personálne zabezpečenie projektu bolo, ako sme už spomenuli v texte, z dôvodu obmeny značnej časti odborného tímu výzvou, hoci sa Nadácia DEDO usilovala o to, aby rodiny v projekte túto zmenu pocítili čo najmenej. Jedna z riadiacich pracovníčok v projekte v tejto súvislosti uviedla: *„Celkovo je veľmi ťažké obsadzovať teraz tieto odborné pozície, lebo aj robíme niekedy možno kompromisy. Možno by sme chceli mať seniorskejších ľudí v zmysle rokov skúseností na tých pozíciách. Zároveň si uvedomujeme, že niekedy rokmi skúseností človek naberie nejaké vzorce alebo rutiny a tie zase nechceme. Čiže ako keby je to taký ten správny mix voľby...“*

Celkovo by v tíme uvítali odborníka/čku na pracovné začlenenie – podporu rodín pri hľadaní a udržaní zamestnania a komunikácii so zamestnávateľmi, Aj keď túto činnosť už v súčasnosti do určitej miery zabezpečuje organizácia Dorka Bags, n.o. (rovnako v sieti Nadácie DEDO), ktorá sa venuje pracovnému začleňovaniu prostredníctvom sociálneho podniku (krajčírske dielne) a agentúry podporovaného zamestnávania. Zároveň riadiace pracovníčky vnímali ako náročné obsadzovanie pozície zabezpečovania bytov pre projekt – človeka, ktorý by rozumel trhu s bytmi a zároveň by dokázal vhodne komunikovať s ich vlastníkmi a získavať byty na komerčnom trhu do nájmu. Situáciu v tomto smere ešte skomplikoval vojenský konflikt na Ukrajine.

R2: *„Trhy s bytmi sa veľmi silno zaplnili ľuďmi, ktorí prichádzajú z Ukrajiny.“*

Táto skúsenosť sa tiež odrazila v komunikácii housing-first projektu voči verejnosti – hoci po 1. roku projektu si bývanie udržalo 9 z 10 rodín, táto téma bola do určitej miery zatienená príchodom odídencom z Ukrajiny.

V čase realizácie rozhovoru s riadiacimi pracovníčkami projektu (apríl 2022) sa zároveň v spolupráci s mestom Košice pripravovalo rozšírenie tohto projektu, ku ktorému aj došlo - o ďalšie 4 byty. Celkovo Nadácia DEDO aj prostredníctvom ďalších projektov aktuálne umožňuje bývať s využitím housing-first prístupu už 37 rodinám.

4. Doma je doma: vybrané prípadové štúdie rodín v projekte

Možnosť získať po rokoch života v nevyhovujúcom bývaní alebo v krízovom centre bývanie v bežnom byte je mimoriadne silnou skúsenosťou. Preto sme sa rozhodli obohatiť záverečnú správu z výskumu o dva príbehy rodín, ktoré takúto príležitosť dostali. Nie sú to príbehy, z ktorých by sa po nasťahovaní do bytu vytratili všetky problémy: stres, nízky príjem, či pocit samoty patria k dennej realite nielen týchto ľudí. Napriek tomu je z ich rozprávania zrejmé, že mať domov znamená omnoho viac ako mať miesto na prenocovanie; že mať domov je skutočnou hodnotou... V predloženej podobe nejde o prípadové štúdie v pravom slova zmysle a tieto príbehy majú ilustračný charakter.

Magdaléna: „Do krízového centra sa v živote nevrátim!“

Jednou z mnohých matiek samoživiteliek v programe housing-first je Magdaléna. Ich príbehy sú rôzne, no v jednom sú si podobné – pri jednom príjme si nemôžu dovoliť platiť komerčný nájom, a tak sa ich domovom stávajú ubytovne a centrá pomoci osamelým matkám. Tak ako Magdaléne, aj iným samoživiteľkám často chýba oporná sieť v podobe ochotnej rodiny.

Magdaléna vyrastala s rodičmi a tromi ďalšími súrodencami v rodinnom dome. Pred desiatimi rokmi však otec rodiny zomrel pri autonehode – a v tom istom roku dvadsaťštyri ročná Magdaléna porodila svoju dcéru Julku. Súrodenci sa postupne odsťahovali do zahraničia a rodina časom o dom prišla. Mama s najmladším synom si našla podnájom a Magdaléna s dcérou a partnerom bývali po ubytovniach.

Magdaléna sa po čase s partnerom rozišla a istý čas mala prácu, aby mohla rodinu užiť sama, avšak dlho to nevydržalo: „*Robila som v hydine. No ale tak dcérkin otec bol múdry a išiel do hydiny a vybavil mi výpoveď.*“ Takto sa jej problémy s prácou, financiami a aj bývaním zintenzívnili v tom najhoršom čase, ktorý však nik nemohol predvídať: „*Ťažko, lebo je pandémia, sa nedá nájsť nikde robota. Ja som spojená s tou z úradu práce z tadial' z Košíc, a ona mi poposielala aj emaily, životopis po robotách a nič, nikde sa neozývajú.*“ Magdaléna s osemročnou Julkou bývala v čase zákazov vychádzania v krízovom centre a nemohla si nájsť prácu: „*Keď ona bola doma, keď sme bývali v krízovom centre, tak musela som s ňou ostať. Nemohla som ju samú nechať. Lebo také deti (tam) sú – výchova nula bodov.*“

Na bývanie v ubytovniach a útulkoch spomínajú aj iné klientky projektu často a podobne ako Magdaléna: vyjadrujú vďačnosť, že mali kde bývať, no zároveň opisujú veľké obmedzenia, malú mieru súkromia a stiesnené podmienky. Preto to, čo ženy najviac oceňujú na novom bývaní, sú veci, ktoré mnohí považujeme za samozrejmosť: „*Ale určite sa o tisíc percent býva lepšie tu jak v krízovom centre. Nemusím čakať, kedy doperie, môžem si prať, mám súkromie... hlavne toto súkromie. Je to veľký rozdiel – mám klud, ticho, pokoj od každého.*“

Pokiaľ sú ich deti menšie, samoživiteľky majú špecifickejšie požiadavky na svoje zamestnanie – potrebujú deti ráno odvieť do škôlky či školy a vyzdvihnúť ich v určenom čase. Potrebujú často voľné víkendy, pretože im nemá so starostlivosťou o deti kto pomôcť a, samozrejme, potrebujú čo najvyšší zárobok, keďže rodina nemá druhý príjem, či príspevok, ktorý by im pomohol dôstojne prežiť. Z týchto dôvodov ich zamestnávateľa často nepovažujú za vhodné zamestnankyne, a preto nie je výnimočné, že samoživiteľky „berú“ akúkoľvek prácu – hoci aj bez zmluvy. Práca načierno im však pridáva stres a pripravuje ich o sociálne zabezpečenie, ktoré by im poskytla práca „na zmluvu“.

Dcéra pani Magdalény je už väčšia, a tak sa pani Magdaléne podarilo nájsť si legálnu prácu. Cena však podľa jej slov bola pomerne vysoká: *„Je to namáhavá práca, lebo ranné, poobedné, nočné – ani dcéru nevidím poriadne.“* A práve ona je hlavným cieľom jej snažení – hoci je Magdaléna len tridsiatnička, keďže nemá žiadnu podpornú sieť, už teraz premýšľa nad tým, čo by bolo s Julkou, keby sa jej niečo stalo: *„Tak vám poviem, ja tiež musím zabezpečiť Julku, žeby nechodila stále po podnájdoch, žeby mala svoje zázemie, keď bude dospelá. Lebo neviete nikdy, čo sa mne môže stať v robote. A ja musím svoju dcéru zabezpečiť. Nemôže chodiť z nájmu do nájmu alebo z ubytovne do ubytovne, jak sme doteraz chodili.“*

Okolo toho sa sústreďujú aj jej plány a sny. Nevedela si predstaviť, čo s nimi bude o rok, o dva, no najradšej by bola opäť v rodinnom dome, ako keď bola malá a bývala v ňom s rodičmi a súrodencami, kým zomrel ich otec a rodinné vzťahy ochladli. Po dvoch rokoch v novom byte sa však Magdaléna zadlžila a jej finančná situácia jej nedovoľovala splácať vzniknuté dlhy: *„A z čoho, keď sama žiteľka som? Aké splátky, z čoho splátky? Všetko poplatím, ešte aj tam mám dlhy, tu mám dlhy a ... čo mám jesť? To sa nedá, suché chleby jesť.“*

Magdalénina nálada od rozhovoru k rozhovoru klesala a skutočnosť, že na domácnosť zostala úplne sama, na ňu stále viac doliehala: *„Tak že jak sa mám, čo mám nové – no čo môžem mať nové, nič nemám nové. Čo môže byť nové v robote? Jak sa môžem mať. Ta jak sa môžem mať. Žijem sama, ta jak sa môžem mať? Všetko platím sama, stále sama na všetko som, nikto mi nepomáha, ta jak sa môžem mať?“*

Aj napriek tejto zložitej situácii na konci projektu si však Magdaléna veľmi dobre uvedomovala, ako veľa pre ňu a jej dcéru znamenalo bývanie vo „svojom“ byte a bola odhodlaná urobiť všetko preto, aby sa už nikdy nevrátili do krízového centra: *„No, tak zatiaľ ma nechávajú tu, lebo idú Vianoce. ... Ja sa do centrumu v živote nevrátim. My sme si s malou dosť tam prežili a dovidenia.“* A nám len zostáva držať jej palce, aby sa jej toto prosté želanie podarilo naplniť.

Viktória a Matúš: celkom obyčajná rodina?

Projekt Housing-first pre rodiny v Košiciach pomáhal rôznym rodinám, medzi inými aj takým, v ktorých rodičia vyrastali v nevyhovujúcom bývaní v osade a majú viac detí. Aj tieto rodiny sú v bývaní úspešné – hradia si nájomné a majú štandardné vzťahy so susedmi. A predovšetkým, rovnako ako iné rodiny, majú radosť, že konečne môžu bývať „vo svojom“. Príkladom takej rodiny je Viktória a Matúš.

Viktória sa narodila a vyrastala v Košiciach. Pochádza z veľkej rómskej rodiny a so svojím manželom sa zoznámila v špeciálnej základnej škole. Z rodičovského bytu odišla, keď sa jej narodil syn, pretože v ňom pre nich už nebol dostatok priestoru. Skrátka – bolo ich príliš veľa na jednom mieste. Uvedomovala si tiež, že musí brať ohľad aj na chorú mamu, a tak sa odsťahovala z preplneného obydlija ku svokre, keď mala okolo 23 rokov. U svokry bývala nejaký čas spoločne s manželom, no bolo to ťažké, a preto sa vrátili bývať späť k mame. Od mamy sa dostali do krízového centra, pretože nemali kam ísť a ako hovorí, nechcela skončiť na ulici. Hoci v krízovom centre bývali s manželom a boli tam celkom spokojní – a to aj napriek prísnyim pravidlám a tomu, že ich rodina mala k dispozícii len jednu izbu – bola veľmi šťastná, keď sa dozvedeli, že získali byt. Na nájomný byt totiž neúspešne čakali dlhé roky. Najviac sa tešila na to, že jej deti budú mať vlastnú izbu a že na ne nikto nebude kričať. Tešila sa na to, že budú mať „klud“: *„Ja keď vám tak poviem, ja som sa veľmi tešila, že majú deti svoju spálňu, že majú svoje všetko. Som sa potešila, že už mám svoje – budem kludná, a nebude nikto na deti mi kričať, aby toto, tamto...“* Aj pán Matúš má radosť z toho, že deti si nové bývanie nevedia vynachváliť: *„Keď sme chodili či k mojej mame, alebo ku svokre, ani päť minút neprešlo a ‘my ideme domov, my ideme domov!’ Už nie sú zvyknutí tam.“*

Prvé Vianoce vo svojom byte boli pre ich rodinu takisto výnimočné, pretože tie predchádzajúce vždy trávili s viacerými príbuznými. *„Bolo to dobré, lebo sme už boli v byte, sami s deťmi. Deti sa radovali, aj muž aj ja,“* zdôverila sa Viktória.

Finančná situácia rodiny nikdy nebola ľahká a hoci vie Viktória dobre hospodáriť, vie aj to, aké je nemať dostatok peňazí na lieky a musieť si požičiavať. Jej manžel Matúš pracuje, ale Viktória pred nasťahovaním do bytu zamestnaná nikdy nebola – vykonávala však aktívne práce. Neskôr sa jej prostredníctvom Nadácie DEDO podarilo nájsť si prácu na čiastočný úväzok, a to len niekoľko mesiacov po narodení syna, v poradí štvrtého dieťaťa v rodine. So starostlivosťou o synčeka, keď bola Viktória v práci, im vypomáhala Matúšova mama. V tom čase sa finančná situácia rodiny výrazne zlepšila a dokonca sa im darilo aj šoriť.

Keď sa Matúšova mama odsťahovala do Čiech, pani Viktória už viac nemohla chodiť do práce, lebo sa nemal kto starať o jej najmladšieho syna. Chcela by sa však do nej vrátiť, keď budú najmladšie deti chodiť do škôlky.

Matúš je pracovitý a najviac ho baví murárčina. V minulosti si chcel doplniť vzdelanie prostredníctvom projektu úradu práce, ale napriek snahe sa mu to kvôli nedostatku financií nepodarilo: „...to bolo niekde v Bratislave a ja som nemal ako sa tam dostať. Takže mohol som sa tam vyučiť v tej Bratislave, ale finančne sme na tom boli zle, takže žeby som si platil ubytovňu sám a všetko, nemal som na to.“

Najdôležitejšie sú pre Viktóriu a Matúša ich deti: „My vidíme na deti, my nevidíme na seba ako rodič. Ja vidím stále na deti. Lebo pokiaľ sme my boli mladí, tak aj naši rodičia videli len na nás. Takže tak som spokojný s deťmi, že majú aspoň niečo.“ Ich staršie deti chodia na krúžky a jednej z dcér sa po nasťahovaní do bytu zlepšili študijné výsledky vďaka doučovaniu, ktoré zabezpečila Nadácia DEDO.

Viktória s Matúšom tiež mali svoje menšie aj väčšie plány do budúcnosti. Jedným z Viktóriiných snov bolo ísť navštíviť svokru do Čiech, pretože „nikde nechodí“ a „chcela by spoznať svet“. Matúš si zase plánoval urobiť vodičský preukaz, aby mohli chodiť s deťmi na výlety – na mnohé miesta sa totiž bez auta nedá dostať: „Keď máme čas a prídu letné prázdniny, tak deti chcú ísť, lebo stále s nami chodí švagar, lebo on má vodičský. On má 7-miestne auto. Raz alebo dvakrát sme boli na Šírave, no, deťom sa tam veľmi zapáčilo a bez auta tam sa človek nedostane.“

V druhom roku od nasťahovania do bytu nastali v živote rodiny dve veľké zmeny: Viktória neplánovane otehotnela a Matúš mal úraz, kvôli ktorému dlhodobo nemohol pracovať. Keďže predtým pracoval len na dohodu, nárok na PN nemal. Rodina tak zostala bez hlavného príjmu, ktorý roky zabezpečoval Matúš ako živiteľ rodiny. Hoci sa im vďaka úsporám, vráteným preplatkom za energie a pomoci rodiny podarilo vyhnúť sa nedoplatku za nájom, ich životy sa naplnili rozplynutými snami a obavami z možnej straty bývania: peniaze na autoškolu museli použiť na zaplatenie nájomného, a minuli aj všetky ďalšie úspory.

Čo bude ďalej? Životná cesta rodiny Viktórie a Matúša je neľahká. Isté je však jedno – rodina je so životom v novom byte veľmi spokojná a dopredu sa pozerá s odvahou a nádejou. Ako povedala pani Viktória – nechce, aby sa niečo menilo, pretože „je jak teraz je, a je dobre.“

Záver

Ukončovanie bytovej núdze, ktoré bolo hlavným cieľom projektu Housing-first pre rodiny v Košiciach, je nielen „ušľachtitou ideou“, ktorej úspešnosť v praxi je však potrebné hlbšie skúmať – je to aj celospoločenský záväzok prosperujúcich štátov, ku ktorým Slovenská republika nepochybne patrí. Bytová núdza sa vo veľkej miere týka jednorodičovských domácností, ktoré si z vlastných príjmov nedokážu zabezpečiť cenovo dostupné bývanie. Týka sa však aj viacdenných rodín, ktoré musia navyše čeliť nedôvere okolia – prenajímateľa aj susedov – o schopnosti prispôbiť sa životu v danej lokalite.

Podpora pri bývaní týmito skupinám môže vyvolávať istú nedôveru, keďže na Slovensku nespokojnosť s bývaním a jeho nedostupnosť pociťujú mnohé domácnosti. Je to však práve prístup housing-first, ktorý kladie veľký dôraz na zodpovednosť a osamostatňovanie sa jeho účastníkov, čo sa potvrdilo aj v košickom projekte. Samostatne bývať znamená učiť sa preberať zodpovednosť za svoje financie, komunikáciu s okolím, trávenie voľného času. No predovšetkým to znamená, ako vyplynulo z vyjadrení rodín v projekte, obrovský kvalitatívny posun v ich životoch – priestor na súkromie a bezpečie, v ktorom nevymiznú všetky problémy a niektoré sa ani nepodaria vyriešiť v čase realizácie projektu, ale ktorý sa aj samotným rodinám niekedy až postupne ukazuje ako neporovnateľne lepší a pokojnejší pre zvládanie každodenných povinností.

V projekte Housing-first pre rodiny v Košiciach bolo bývanie s podporou poskytnuté desiatim rodinám, z ktorých tri boli počas jeho priebehu nahradené inými rodinami. Jedným z plánov do budúcnosti je mať k dispozícii pre rodiny, ktoré sa ocitnú v problémoch v bývaní, byty druhej šance. O úspešnosti tohto projektu však svedčí aj jeho rozšírenie o ďalšie 4 byty poskytnuté mestom Košice a niekoľko desiatok bytov získaných s podporou z iných zdrojov.

Štyri kolá rozhovorov, ktoré boli v období dvoch rokov realizované s rodinami zapojenými do projektu housing-first v Košiciach, poukázali na variabilitu životných trajektórií rodín v bytovej núdzi a na potrebu ich systematickej podpory. Potvrdilo sa, že hlavnou prekážkou, ktorá týmto domácnostiam stojí v ceste za adekvátnym bývaním, je nedostatok financií, pričom tento problém sa ešte viac prehlbuje v prípade samoživiteliek. Dlhodobý nedostatok zdrojov na zabezpečenie základných životných potrieb a každodenná konfrontácia s existenčnými problémami pritom nezriedka vedie popri problémoch s fyzickým aj k problémom s duševným zdravím. Hoci sa rodiny zapojené do projektu v mnohom odlišujú, ich spoločnou charakteristikou bolo vnímanie pridelenia bytu ako splnený sen a hodnotenie obdobia po nasťahovaní ako jednoznačnej a zásadnej zmeny k lepšiemu, a to nielen v životoch dospelých rodičov, ale aj ich detí.

V projekte Housing-first pre rodiny v Košiciach sa rovnako potvrdila úspešnosť spolupráce mesta, ktoré do projektu poskytlo byty, s neziskovým sektorom, ktorý prostredníctvom Všetci pre rodinu, n. o. zabezpečil rodinám potrebnú odbornú podporu. Ide o model, ktorý sa v podmienkach SR ukazuje ako obzvlášť vhodný, keďže byty vo vlastníctve miest sú

v porovnaní s tými na komerčnom trhu výrazne cenovo dostupnejšie a zároveň ponúkajú garanciu dlhodobého prenájmu.

Napokon sa potvrdila dôležitosť systémových zmien, a to najmä pri podpore udržania si bývania. Viaceré rodiny v projekte sa do krízových centier vôbec nemuseli dostať, keby boli správne nastavené podporné schémy na preklopenie obdobia neschopnosti uhrádzať nájomné. Z komerčných podnájomov sa presúvali k svojim príbuzným, avšak nájsť si nový podnájom sa im už nepodarilo a ocitli sa v krízovej situácii. Rovnako môžu mať problém udržať si bývanie po skončení projektu, ak im to ich bežný príjem neumožní. Investície do rozširovania prístupu housing-first sú však investíciami do budúcnosti. Platí to o to viac, ak sa darí ukončovať bytovú núdzu rodín, v ktorých sú prítomné deti.

Použité zdroje

Culhane, D., Metraux, S., Park, J. M., Schretzman, M., Valente, J.: Testing a typology of family homelessness based on patterns of public shelter utilization in four U.S. jurisdictions: implications for policy and program planning. *Housing Policy Debate*, Volume 18, Issue 1, May 2007. Available at: <https://repository.upenn.edu/entities/publication/7b027d8a-53e0-4837-baa8-1659dfbcd5fe>

Ondrušová, D. – Turkovič, Z. (2022): Housing-first pre rodiny v Košiciach. Priebežná správa z výskumu. Dostupné na: <https://ivpr.gov.sk/housing-first-priebezne-spravy-z-vyskumov-v-bratislave-a-kosiciach/>